

บทที่ 2

“ที่ไปที่ไป” ของการอพยพจากชนบทอีสานมาเป็นแรงงานอุตสาหกรรม

ในงานเขียนช่วงทศวรรษ 2000 ของคาสีย์ให้ข้อสรุปว่า ผลของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยในรอบ 4 ทศวรรษ ให้ทั้งผลที่พึงปรารถนาและผลด้านลบ รวมทั้งเกิดปรากฏการณ์เด่นๆ 2 เรื่องด้วยกันคือ ผู้คนอพยพ (Migrants) และผู้ประท้วง (Protestors) (Keyes 1992 2002a 2006a อ้างใน รัตนา โตสกุล 2550: 93) งานศึกษาถึงแรงผลักดันที่ทำให้คนอีสานย้ายถิ่นไปทำงานต่างจังหวัดกันจำนวนมาก มักอธิบายจากมิติทางเศรษฐกิจ (Economic Factors) เช่นว่าเป็นเพราะสภาพความแห้งแล้งของผืนดินที่ทำให้ไม่สามารถทำการเกษตรได้เต็มที่ ส่งผลให้ชาวอีสานทำการเกษตรได้ไม่เต็มที่ มีฐานะยากจน และอยู่ในสภาพที่ยากลำบาก ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจจึงเป็นแรงผลักดันให้ชาวอีสานอพยพไปหางานทำต่างที่ต่างถิ่น ซึ่ง Mary Beth Mills (1999a) เห็นว่าอาจไม่เพียงพอหากจะอธิบายแรงผลักดันที่ทำให้คนอีสานย้ายถิ่นด้วยการมองแค่เรื่องของการตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศหรือมองแค่ปริมาณตลาดทางเศรษฐกิจเท่านั้น เธอจึงพยายามชี้ให้เห็นมิติทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเธอให้ความสำคัญกับปฏิบัติการทางสังคมและการผลิตทางวัฒนธรรม (Social Practice and Cultural Production) เธอพบว่าแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้หญิงสาวชาวอีสานอพยพย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมืองคือความปรารถนาที่จะบริโภคความทันสมัย และความต้องการที่จะตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ผู้มีพระคุณในฐานะที่พวกเธอไม่สามารถจะบวชเพื่อทดแทนคุณได้เหมือนกับลูกผู้ชาย

Alyson Brody (2006) แย้งว่าจริงอยู่ที่แรงผลักดันของการย้ายถิ่นของชาวบ้านอีสานมีอาจมองเฉพาะในแง่มุมมองทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ควรมองในแง่มุมมองทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย แต่คำอธิบายของ Mills สะท้อนให้เห็นว่ายังคงติดกับดักคู่ตรงข้ามระหว่าง Modernity (Desire) กับ Traditional (Duty) นอกจากนี้ กรณีสึกษาของ Mills ยังเป็นผู้หญิงวัยหนุ่มสาวที่ยังมีแรงปรารถนาที่จะบริโภคความทันสมัย หากแต่อาจไม่สามารถใช้อธิบายกับผู้หญิงบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่ค่อนข้างมีอายุมากแล้วได้ เธอเสนอให้ก้าวข้ามการมองแบบขั้วตรงข้ามโดยงานศึกษาของเธออธิบายเหตุผลแห่งการย้ายถิ่นว่าเกิดจากความคิดเรื่อง “ความสำเร็จ” บทความชิ้นนี้ถกเถียงว่าการตัดสินใจย้ายถิ่นและ

การยังคงทำงานอยู่ที่กรุงเทพมหานครนั้นมีปัจจัยจากเรื่องของ “Perception of Success” ซึ่งคำว่า “ความสำเร็จ” (Success) ก็เป็นสิ่งที่ต้องทำความเข้าใจในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเฉพาะหนึ่งๆ ด้วย เชอยกต์ตัวอย่าง “Perception of Success” ในความเข้าใจของหญิงชาวอีสานที่อพยพเข้ามาทำงานในกรุงเทพและยังคงทำอย่างต่อเนื่อง โดยยกตัวอย่างความเข้าใจในเรื่องความสำเร็จ เช่น การเป็นผู้ผลิตและผู้ให้ที่ประสบความสำเร็จ (Successful Producer and Provider) การเป็นผู้ที่ดูแลครอบครัวได้และการได้รับอิสรภาพในการเลือกที่จะกลับบ้านเมื่อใดก็ได้ที่ต้องการและสามารถที่จะต่อรงชีวิตและการทำงานในกรุงเทพได้

นอกจากนี้ ในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมยังน่าสนใจที่จะนำเรื่องของเพศภาวะและเพศวิถีในแง่มุมอื่นๆ เข้ามาลองพิจารณาด้วยกับกรณีของกะเทยจากชนบทอีสาน อย่างเช่น ในกรณีของ “กล้วย” กะเทยจากมุกดาหาร ที่บอกว่าการย้ายออกจากหมู่บ้านแล้วเข้ามาทำงานในเมืองทำให้เธอไม่ถูกจับจ้องควบคุมจากพ่อแม่

“อยู่บ้านก็ไม่มีที่เที่ยว ไม่มีดงค์เที่ยวด้วย ไม่มีเพื่อน แล้วเราก็เหมือนกับต้องอยู่ในสายตาพ่อแม่ตลอด ทำอะไรมาเค้าก็จะรู้ เหมือนอย่างอยู่ที่นี่ เราอยากทำอะไรที่มันผิดหน่อย อย่างน้อยเราก็กสบายใจว่าเค้าไม่รู้แน่นอน...อย่างหนูนะ เอาตรงๆ เลย แบบเหมือนกับไปนอนกับผู้ชายคนอื่น ถ้าอยู่แถวบ้าน ล้อกัน 3 บ้าง 8 บ้าง อยู่นี้ใครจะรู้จักเรา เพราะว่าเราเป็นกะเทย ก็ต้องเป็นที่จับจ้อง ก็คือแบบว่าจะมองด้วยสายตาไม่ดี ไม่เป็นมิตรเท่าไร ถ้าเป็นสาวประเภทสอง จะมองว่าต้องไปทำเรื่องไม่ดีอยู่ตลอดเพราะสาวประเภทสองส่วนมากเค้าจะเรื่องแยๆ กันเยอะอะค่ะ แถวบ้าน อย่างเช่น มั่วสุม เล่นยา เค้าก็เลยแบบว่าปลาตายตัวเดียว เหม็นเน่าไปทั่วคอก” (สัมภาษณ์ “กล้วย”, 18 มีนาคม 2556)

หรืออย่างกรณีของ “แจ็กเกอร์” กะเทยจากจังหวัดบุรีรัมย์ ที่เคยได้ยินรุ่นพี่บอกว่าถ้าอยากมีผัวให้ไปทำงานโรงงาน ก็ทำให้เธอจดจำตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

“แต่ก่อนอยู่บ้านนอกใช้มัย กะเทยรุ่นพี่เล่าให้ฟังว่า ถ้าอยากได้ผัวนะ ไม่ต้องไปเดินรันทาหรรอก ไปทำงานโรงงานนะ เดี่ยวผู้ชายก็เข้ามาเอง มันก็มีส่วนหนึ่งที่ฝังในใจเรานะ อยากมีผัวด้วยตอนนั้น ตั้งแต่เด็กๆ จวบจน ม. 6 ยังไม่เคยได้ผู้ชายเลยนะ เพิ่งมาออก เพิ่งมาได้ผู้ชายก็ตอนจบ ม. 6 แล้ว ก็เลยอยากมีเป็นตัวเป็นตน แต่มีความรู้สึกว่าชอบเค้า แต่ไม่เคยได้กัน” (สัมภาษณ์แจ็กเกอร์, 20 มีนาคม 2556)

ดังนั้น การอพยพย้ายถิ่นจากหมู่บ้านในชนบทอีสานสำหรับ “กล้วย” และ “แจ็กเกอร์” นอกจากเงื่อนไขด้านเศรษฐกิจแล้ว มันยังทำให้พวกเขาส่งสามารถใช้ชีวิตทางเพศได้อย่างอิสระเสรีตามที่พวกเขา

เธอปรารถนาด้วย ผู้เขียนสังเกตว่าความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างผู้ชายกับกะเทยในสังคมมรดกอุตสาหกรรมที่มักไม่ค่อยเกิดขึ้นในหมู่บ้านชนบทก็คือ “ความสัมพันธ์แบบแฟน” เหมือนคู่รักหญิงชายทั่วไป ที่กะเทยกับผู้ชายจะมีการเกี่ยวพาราสี ชอบพอและคบหากันด้วยความพึงใจส่วนตัว ฝ่ายชายตามจีบกะเทย ตามหึงตามหวง ตามง้อจน จับมือถือแขนเดินควงกันในที่สาธารณะ คบหากันและย้ายมาอยู่หอเดียวกัน เป็นต้น ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว เกิดขึ้นบน “สภาวะความทันสมัย” (Modernity) (จะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 5)

นอกจากนี้ สำหรับ “ป๊อปปี้” กะเทยจากขอนแก่นที่ญาติพี่น้องไม่ค่อยยอมรับและดูถูกในตัวตนความเป็นกะเทยของเธอก็เป็นแรงผลักดันที่ทำให้เธอต้องออกมาทำงานนอกหมู่บ้านเพื่อพิสูจน์ตัวเองว่า แม้จะเป็นกะเทย ก็สามารถประสบความสำเร็จได้ ซึ่งคำว่า “ประสบความสำเร็จ” สำหรับป๊อปปี้ คือ การต้องปลูกบ้านใหม่ให้เสร็จ การมีรถยนต์ขับ และมีเงินชักร่อนเพื่อไปลงทุนเปิดร้านขายรองเท้าที่จังหวัดขอนแก่น

ปัจจัยของการอพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานในเมืองของคนชนบทอีสานจึงมีหลากหลาย ในงานศึกษาเรื่องชีวิตและการทำงานของแรงงานหญิงในเขตอุตสาหกรรมนวนคร ของนฤมล กล้าทุกวัน ชี้ว่า ปัจจัยในการเข้าสู่เมืองของแรงงานหญิงอาจมีหลายแง่มุม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม แม้ในคนคนเดียวก็มีหลายปัจจัยประกอบกัน และความคาดหวังที่พวกเขามีก็ไม่จำเป็นต้องมองอย่างแยกขาดจากกัน (นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 63) ซึ่งจากข้อมูลที่มีผู้เขียนเห็นด้วยว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการอพยพย้ายถิ่นนั้นเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก เมื่อถามคนงานกะเทยจากชนบทอีสานที่ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานโรงงานถึงสาเหตุของการอพยพย้ายถิ่น ก็จะได้คำตอบที่หลากหลาย

ในบทนี้ผู้เขียนนำเสนอ 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ด้านเศรษฐกิจในอีสาน เพื่อให้เห็นบริบทความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเกิดจากการพัฒนาประเทศตั้งแต่ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2400 เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้เห็นว่าการพัฒนาส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายของแรงงานในชนบทอีสานเข้าสู่เมืองอย่างไร ในส่วนที่ 2 เหตุของการย้ายถิ่น: ประสบการณ์ชีวิตของกะเทยจากชนบทอีสานที่ย้ายถิ่นมาทำงานโรงงาน เพื่อให้เห็นว่ามีเหตุปัจจัยที่หลากหลายทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจอพยพย้ายถิ่นเข้ามาทำงานโรงงานของกะเทยจากชนบทอีสาน

2.1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ด้านเศรษฐกิจในภาคอีสาน

ในส่วนนี้ผู้เขียนพยายามจะนำเสนอให้เห็นว่าพัฒนาการของรัฐในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในอีสานนั้น ได้ทำให้สำนึกเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจทั้งในเรื่องการผลิตและการบริโภคของชาวบ้านอีสานเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในเรื่องการผลิตเปลี่ยนจากสำนึกในการผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้นหรือบางส่วนนอกจากการผลิตในภาคเกษตรแล้วเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมหรือบริการ ส่วนในเรื่องการบริโภคนั้น Mills (1999) มองว่าแบบแผนในการบริโภคของคนชนบทอีสานในสมัยปัจจุบันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนถึงการนิยามใหม่เกี่ยวกับ “สิ่งที่จำเป็นพื้นฐานในการยังชีพ” (Basic Subsistence Needs) และความคิดความเข้าใจถึงคุณภาพชีวิตที่พึงปรารถนาของคนในชุมชน (Turton 1984: 34 อ้างใน Mills 1999a: 72) ความเปลี่ยนแปลงของสำนึกเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจเหล่านี้มีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ชาวบ้านละถิ่นฐานบ้านเกิดจากชนบทอีสานเข้ามาทำงานภาคอุตสาหกรรมในเมือง โดยในส่วนนี้จะเน้นข้อมูลจากการทบทวนเอกสารเพื่อให้เห็นบริบทความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ-การเมืองในภาคอีสานโดยจะแบ่งออกเป็น 3 ยุคสำคัญๆ คือ 1) อีสานยุคก่อนมีทางรถไฟ (ยุคเศรษฐกิจแบบยังชีพ ก่อน พ.ศ. 2443) 2) อีสานหลังมีทางรถไฟ (ยุคเศรษฐกิจแบบเงินตรา หลัง พ.ศ. 2443-2500) และ 3) อีสานหลังการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (ในช่วง พ.ศ. 2501-ปัจจุบัน)

2.1.1 อีสานยุคก่อนมีทางรถไฟ (ยุคเศรษฐกิจแบบยังชีพ ก่อน พ.ศ. 2443)

สุวิทย์ ธีรศาสวัต (2541) ให้ภาพว่าไทยเข้าครอบครองอีสานทั้งหมดและอาณาจักรล้านช้างได้ ด้วยเหตุเพราะความแตกแยกกันเองภายในชนชั้นปกครอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2250 กลุ่มผู้นำส่วนหนึ่งได้แยกตัวจากเวียงจันทน์ไปตั้งอาณาจักรล้านช้างร่มขาว (หลวงพระบาง) ทางตอนเหนือ ต่อมาในปี พ.ศ. 2256 ผู้นำอีกส่วนไปตั้งอาณาจักรจำปาศักดิ์ทางใต้ ลาวจึงแตกเป็นสามก๊ก โดยทางเหนือ คือ หลวงพระบาง ตอนกลางคือเวียงจันทน์ และทางใต้คือจำปาศักดิ์ ทำให้ความเข้มแข็งของลาวลดลง

ต่อมาในปี 2308 กลุ่มผู้นำเวียงจันทน์ เกิดการแตกแยก โดยสองพี่น้องพระวอกับพระดาซึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเวียงจันทน์ เกิดพิศอกกับพระเจ้าสิริบุญสาร ทั้งสองพี่น้องจึงพาบ่าวไพร่ ญาติพี่น้องเป็นจำนวนมากกลับมาตั้งป้อมสู้กับพระเจ้าสิริบุญสาร สู้กันอยู่ 3 ปี สองพี่น้องพระดากับพระวอสู้ไม่ได้ เนื่องจากพระเจ้าสิริบุญสารขอกำลังจากพม่ามาช่วยปราบด้วย พระดาตายในสงคราม ส่วนพระวอมาขอพึ่งบารมีเจ้าไชยกุมาร กษัตริย์จำปาศักดิ์ ไม่นานต่อจากนั้น เกิดพิศอกพิศอกกับเจ้าไชยกุมาร พระวอจึง

มาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งพระองค์ก็ทรงรับไว้ แต่ครั้งข่าวคราวเรื่องความแตกแยกระหว่างพระวอกับเจ้าไชยุมทรทราบไปถึงพระเจ้าสิริบุญสาร จึงส่งกองทัพมาปราบพระวอ จนกระทั่งพระวอลิ้นพระชนม์ในสนามรบ เหตุการณ์ในครั้งนั้นได้สร้างความโกรธแค้นอย่างมากให้กับสมเด็จพระเจ้าตากสิน พระองค์จึงตัดสินใจส่งไพร่พลกองกำลังมาตีหัวเมืองลาวทั้งฝั่งขวา (ภาคอีสาน) และฝั่งซ้าย ในเวลานั้นหลวงพระบางซึ่งไม่ถูกกับเวียงจันทน์อยู่แล้ว จึงส่งกองกำลังมาช่วยตีเวียงจันทน์อีกครั้ง กองทัพไทยตีเวียงจันทน์จนแตกพ่ายได้สำเร็จในปี 2322 ฝ่ายไทยกวาดต้อนราษฎรชาวลาวเวียงจันทน์จำนวนมากมาตั้งถิ่นฐานที่สระบุรีนับแต่นั้นมา เวียงจันทน์ หลวงพระบางและจำปาศักดิ์ ก็ถูกลดฐานะให้เป็นประเทศราชของไทย

ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2369 – 2371 ได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ขึ้น แต่กระนั้นก็ได้ถูกฝ่ายไทยปราบลงอย่างราบคาบภายในระยะเวลาไม่นาน ฝ่ายไทยเผานครเวียงจันทน์ กวาดต้อนทรัพย์สินสมบัติ ผู้คน ช้าง อาวุธมาเป็นจำนวนมาก เวียงจันทน์กลายเป็นเมืองร้างภายในพริบตา ผลกระทบที่สำคัญ คือ การอพยพราษฎรลาวจากเวียงจันทน์ หลวงพระบาง สกลนคร และบริเวณใกล้เคียงมาตั้งถิ่นใหม่ที่ภาคกลางของประเทศไทย พวกลาวที่กวาดต้อนมาจากเวียงจันทน์และใกล้เคียงมักเรียกว่า “ลาวเวียง” ส่วนพวกที่กวาดต้อนมาจากเมืองทันต์ (เชื้อหัง) เมืองม่วย เรียกว่า “ลาวทรงดำ” หรือ “ลาวโซ่งดำ” อีกส่วนหนึ่งเป็นพวกที่ถูกกวาดต้อนมาจากตอนกลางของประเทศลาว มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณรอบๆ ทิวเขาภูพาน โดยเฉพาะในจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหารและกาฬสินธุ์ คนเหล่านี้ได้สร้างบ้านแปงเมืองขึ้น และได้รับการยกระดับฐานะเป็นเมืองในสมัยรัชกาลที่ 3 และ รัชกาลที่ 4

กลุ่มชนในดินแดนนี้จะประกอบด้วยลาว (ไทย-ลาว) และเขมรเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มน้อยต่างๆ อีกด้วย โดยชนพื้นเมืองสืบเชื้อสายมาจากขอมซึ่งต่อมาเรียกว่า ข่า ส่วย กวย นอกจากนี้ภาคอีสานยังมีชาวจีนเข้ามาทำการค้าโดยเฉพาะนครราชสีมาซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าที่เชื่อมโยงระหว่างภาคกลางกับภาคอีสาน โดยมากเดินทางจากกรุงเทพฯ และมาตั้งถิ่นฐานที่นครราชสีมา จากนั้นกระจายไปยังเมืองอื่นๆ หลายเส้นทาง

ในสมัยนั้นผู้คนอาศัยอยู่กันอย่างกระจัดกระจายเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย ปกครองตนเองและต่างเป็นอิสระต่อกัน ซึ่งรัฐบาลไทยก็ยอมให้ใช้ระบบการปกครองแบบล้านช้าง (ที่เรียกกันว่าระบบอาญาสี่) ทางส่วนกลางมิได้ส่งคนของตนเข้ามากำกับการ

ปกครอง เจ้าเมืองตลอดจนขุนนางทุกระดับเป็นผู้นำในท้องถิ่นซึ่งเป็นญาติกัน การเก็บภาษี การตัดสินใจ การรักษาความสงบเรียบร้อย ตลอดจนงานบริหารบุคคลเป็นเรื่องของเมืองต่างๆ จัดการกันเอง ส่วนกลางมิได้ยุ่งเกี่ยวกับประการใด หน้าที่ที่หัวเมืองเหล่านี้จะต้องปฏิบัติต่อส่วนกลางก็คือ เวลาเกิดศึกสงครามหรือกบฏจะต้องเกณฑ์ผู้คนและเสบียงช่วยส่วนกลาง กับคอยเก็บส่งส่งส่วนกลางตามจำนวนคน และอัตราที่ส่วนกลางกำหนดทุกปี เช่น ราษฎรเมืองขอนแก่น ร้อยเอ็ด ขุขันธ์ มุกดาหาร ศรีสะเกษ จะต้องเสียส่งเร็วให้ส่วนกลาง คนละ 12 กิโลกรัม หากไม่มีผลเร็วส่งก็ส่งเงินแทนคนละ 1 ตำลึง (4 บาท) (สุวิทย์ ชีรสอวดี 2541: 6 – 11)

ในสมัยนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือการทำนา โดยในบริเวณพื้นราบชาวบ้านจะทำนาคำ ส่วนชาวบ้านที่อยู่ในที่สูงแถบเชิงเขา ภูเขา จะทำนาไร่หรือข้าวไร่ ในการทำนาจะอาศัยน้ำฝนเป็นสำคัญ ส่วนน้ำตามแม่น้ำ ลำธาร นั้นทำได้เพียงกักไว้ใช้ได้บ้าง บางตอนเท่านั้น เนื่องจากแม่น้ำลำธารเหล่านี้ในฤดูฝน น้ำป่าจะหลากลงมาอย่างรวดเร็ว จนท่วมสองฝั่งแม่น้ำเสมอ แต่ในฤดูแล้งน้ำจะแห้งขอด ตลิ่งจะสูงชันมากจนยากที่จะนำน้ำขึ้นมาใช้ได้ และไม่มีการทำเหมืองฝายอย่างเป็นระบบสำหรับการเพาะปลูก ขนาดของนาแต่ละแปลงจะมีขนาดเล็กเนื่องจากความจำเป็นที่ต้องพยายามกักเก็บน้ำไว้และแต่ละครอบครัวมีพื้นที่ทำกินไม่มากโดยเฉลี่ยแล้วประมาณครอบครัวละ 10-20 ไร่ การผลิตข้าวจึงทำได้เพียงพอกินเท่านั้น แทบจะไม่มีการซื้อขาย แม้ไทยจะเปิดประเทศค้าขายอย่างเสรีกับต่างประเทศนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมาแล้วก็ตาม ความต้องการข้าวภายนอกประเทศมากแต่ชาวบ้านในภาคอีสานก็ตอบสนองความต้องการนี้เข้ามา เนื่องจากที่ตั้งซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินทำให้ค่าใช้จ่ายในการขนส่งสูง ส่วนเครื่องมือในการทำนา ก็เป็นเครื่องมืออย่างง่ายและชาวบ้านสามารถทำเองได้ เช่น ไร่ ที่ทำจากไม้ประดู่ซึ่งมีความแข็งแรงมาก เสียม เกียวและผานไถนา ล้วนเป็นสิ่งที่ผลิตได้เอง หรือหากบ้านใดที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็จะใช้วิธีการซื้อหรือนำสิ่งของไปแลกเปลี่ยน ส่วนแรงงานที่ใช้ทำนาเป็นแรงงานในครัวเรือน หากจำเป็นต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากเพื่อให้งานเสร็จเร็ว เช่น เกียวข้าว นวดข้าว ขนข้าวขึ้นยุ้ง ก็ใช้วิธีลงแขกโดยขอแรงจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน

ในการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ทำนาชาวบ้านจะต้องตัดฟันต้นไม้ลงด้วยขวาน หากต้นไม้ใหญ่ และเนื้อแข็ง เช่น ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ต้นขนาด 2 คน โอบ แรงงาน 1 คน จะตัดโค่นได้อย่างมากก็วันละ 1 ต้น เท่านั้น

ชาวบ้านจะทิ้งต้นไม้ที่โค่นเอาไว้ให้แห้ง แล้วจุดไฟเผา แต่สิ่งที่ต้องใช้เวลาและแรงงานมากคือ การตัดรากและขุดตอไม้ออก เพราะตอและรากเป็นอุปสรรคในการไถนา ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้ต้องใช้เวลามาก ดังนั้นในระยะแรกของการตั้งชุมชนและระยะแรกตั้งครัวเรือนใหม่ พื้นที่ทำนามีน้อยผลิตข้าวได้ไม่พอบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านจะปลูกข้าวไร่เพื่อเพิ่มผลผลิต สำหรับการปลูกพืชผักสวนครัว มีการปลูกในพื้นที่หลากหลาย ตั้งแต่พื้นที่ติดเรือนไปถึงโพนหรือจอมปลวกข้างหัวไร่ปลายนา ตามริมตลิ่ง เวล่าน้ำลดจะมีพื้นที่ว่างๆ และอุดมสมบูรณ์ชาวบ้านจะปลูกพืชไร่ระยะสั้น เช่น แตงกวา พักทอง พักเขี้ยว บวบ พริก มะเขือ แม้กระทั่งยาสูบ แต่ถ้าไม่มีพื้นที่ว่างริมตลิ่งพื้นที่ป่าซึ่งถูกบุกเบิกเป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ชาวบ้านอีสาน มักจะไม่ปลูกเฉพาะข้าวไร่ แต่จะปลูกพืชนาชนิดลงไปด้วยโดยปลูกคนละแถวกับข้าวไร่ เช่น ปลูกข้าวโพด แตงไทย ชนิดละ 2 แถว พริก ฝ้ายชนิดละ 3-4 แถว แตงโมงแตงอยู่ในที่ว่างๆ ระหว่างแถวราว 10 หลุม และปลูกถั่วพู ถั่วแปบ ถั่วฝักยาว ถั่วเห ถั่วปี ถั่วคอรอบๆ พื้นที่ข้าวไร่ วิธีการปลูกแบบนี้ทำให้ได้อาหารหลากหลาย เสมือนเป็นคู่เย็นของครัวเรือน การปลูกพืชผักสวนครัวดังกล่าวนี้สืบต่อกันมานานมาก จนเมื่อประมาณ 30-40 ปีที่ผ่านมาเมื่อพืชเศรษฐกิจเข้ามาพื้นที่ข้าวไร่ถูกเปลี่ยนไปปลูกปอ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ จึงค่อยๆ เลิกปลูกข้าวไร่และปลูกพืชผักสวนครัวแบบผสมผสานกับข้าวไร่

นอกจากข้าวและพืชผักแล้ว ชาวบ้านจะเลี้ยงสัตว์เล็กประเภท เป็ด ไก่ ไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ส่วนสัตว์ใหญ่อย่างควาย วัว ช้าง ม้า ชาวบ้านจะเลี้ยงไว้ใช้งาน โดยจะไม่ฆ่าควายเป็นอาหารเพราะเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ ใครทำก็ถือเป็นบาป จะรับประทานเฉพาะเนื้อวัวควายที่แก่ตายเองตามธรรมชาติ และเนื่องจากสัตว์เหล่านี้เพิ่มจำนวนขึ้นตามธรรมชาติทุกปีอยู่แล้ว จำนวนสัตว์จึงมากขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่ต้นรัชการที่ 4 พ.ศ. 2397 ได้เริ่มมีการส่งควายให้กับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ด้วย อีกทั้งเมื่อภาคกลางต้องการในช่วงขยายพื้นที่นาหลังสนธิสัญญาเบาริ่งจึงมีการนำควายจากภาคอีสานเป็นจำนวนมากไปขายภาคกลาง

นอกจากชาวบ้านจะทำการเกษตรสำหรับบริโภคในครัวเรือนแล้ว ผืนป่าและแหล่งน้ำรอบๆ ยังเป็นเสมือนซุบเปอร์มาร์เก็ตให้ชาวบ้านไปเลือกเก็บ ถ้าหามารับประทานได้ตลอดทั้งฤดูกาล เช่น ผักธรรมชาติอย่าง ผักหวาน ผักเม็ก ผักดီး ผักกะโดน ดอกกระเจียว เห็ดนานาชนิด ส่วนสัตว์ป่าก็อย่างเช่น กวาง หมูป่า โดยการล่าสัตว์สมัยนั้น ชาวบ้านจะใช้นางหรือตาข่ายที่สานจากต้นป่านำมาดักไว้ แล้วช่วยกันตีเกราะ หรือ

ส่งเสียงดังไล่สัตว์ให้หนีไปทิศทางที่วางนํ้าดักไว้ เมื่อได้สัตว์เหล่านั้นมาก็จะแบ่ง
เนื้อเป็น “พุด” เท่าจำนวนคนที่ไปร่วมกันล่าสัตว์ ส่วนสัตว์เล็กอย่าง กิ้งก่า แย้ หนู พูก
นก ฎ ไปจนแมลงชนิดต่างๆ ล้วนเป็นอาหารประจำวันของชาวชนบทอีสานในยุคนั้น
ส่วนในนํ้าก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลาหลากหลายชนิด ในแม่น้ำสายหลัก เช่น แม่นํ้าชี
แม่นํ้ามูล และแม่นํ้าสงครามปลาชุกชุมมาก ซึ่งปลาเหล่านี้เป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญ
ที่สุดของชาวอีสานสมัยนั้น เมื่อหามาได้ซึ่งมักจะได้น่ากินกว่าคนในครัวเรือนจะ
บริโภคจึงมักจะเอาไปแจกเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง เวลาพื้นบ้านหาเห็ด หน่อไม้ได้มาก
เกินกว่าบริโภค ก็นำมาฝากกัน วิธีชีวิตของชาวชนบทอีสานสมัยนั้นจึงพึ่งพาอาศัย
ทรัพยากรธรรมชาติและคนชุมชนเดียวกันเสมอมา ปลาที่ได้มาจำนวนมากๆ ชาวบ้าน
จะนำมาทำปลาร้าไว้กินในช่วงฤดูแล้งที่จะหาปลาได้ยาก

นอกจากเกษตรกรรมแล้ว ยังพบว่าในบางหมู่บ้านมีการทำหัตถกรรม อย่างเช่น การทอ
ผ้า จักสาน และเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น หมู่บ้านที่อยู่ตามเขาและที่สูงต่างๆ จะทำไร
ฝ้าย เช่น แถบอำเภอนองสูง อำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนมและจังหวัดเลย เป็นต้น
ชาวบ้านจะนำฝ้ายมาตีแล้วกรอปั่นเป็นเส้นด้ายเพื่อทอผ้าไว้ใช้เอง ซึ่งการปลูกฝ้ายได้
เริ่มลดลงเมื่อชาวจีนได้นำเส้นด้ายเข้าไปขายตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น อำเภอธาตุพนม
จังหวัดนครพนม

เศรษฐกิจของหมู่บ้านในภาคอีสานในยุคก่อนจะปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5
และก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯมายังภาคอีสานซึ่งเป็นช่วงที่รัฐและทุน
ยังไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสังคมชาวอีสานมากนัก ในยุคนั้นจึงเป็นยุคของเศรษฐกิจแบบ
ยังชีพ กล่าวคือ การผลิตในหมู่บ้านอีสานมักจะทำการผลิตเพื่อใช้สอย บริโภคเอง
ภายในครัวเรือนเท่านั้น หรือแลกเปลี่ยนกันในห้องถิ่นในลักษณะต่างตอบแทน
(Reciprocity) หรือที่ชุมชนชาวนาอีสานเรียกว่า “ปลาแลกข้าว” ซึ่งระบบนี้ดำรงอยู่แม้
สังคมอีสานกำลังเปลี่ยนผ่านสู่ยุคกึ่งพาณิชย์แล้วก็ตาม (สุรสม กฤษณะจุฑา 2554:
278-283) หรืออาจจะมิใช่ลักษณะของการแบ่งปันให้ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านบ้าง สํารอง
เอาไว้เผื่อปีหน้าแล้งบ้าง เอาไว้ใช้ในงานบุญต่างๆ และส่วนหนึ่งเป็นภาษีให้กับรัฐบาล
บ้าง ดังนั้นวัตถุประสงค์ในการผลิตจึงไม่ได้เน้นเพื่อการค้าหรือการพาณิชย์

ในสมัยนั้น “ข้าว” ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด (ไม่ใช่เงิน) เนื่องจากเป็น Staple food
ส่วน “กับข้าว” ได้จากการเพาะปลูกเองและการหาเก็บเอาจากป่าและหนองนํ้าโดยไม่
มีการซื้อขาย (สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ 2546) แต่จะมีการแลกเปลี่ยนกันบ้าง เนื่องจากบาง

พื้นที่ที่มีขีดจำกัดตรงที่ไม่ได้มีทรัพยากรที่หลากหลาย เช่น บางพื้นที่ใกล้แม่น้ำ ทรัพยากรของชุมชนก็คือปลา บางพื้นที่ก็สามารถบุกเบิกพื้นที่ได้มากสำหรับทำนาข้าว บางพื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตเกลือ บางแห่งอยู่ใกล้กับแหล่งดินที่เหมาะสมแก่การปั้นหม้อ เป็นต้น ซึ่งในบริบททางเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่ตลาดยังไม่ได้พัฒนาขึ้นมาอย่างเต็มรูปแบบทำให้ “เงินตรา” ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้เป็น “หลักประกัน” ที่จะทำให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค ตลาดยังไม่โตเต็มที่พอที่จะทำให้เกิดการไหลเวียนถ่ายเทอาหารจากตลาดสู่ท้องที่ทั่วได้ ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีประสบการณ์ในการก้าวเข้าสู่การพาณิชย์บ้างแล้วก็ตาม มีความคุ้นเคยกับการค้าในระดับหนึ่งแล้วก็ตาม เช่น การนำปลาไปขายที่ตลาด นำน้ำตาลอ้อยที่ผลิตได้ไปขาย หรือบางคนนำของไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นก็ยังนำสินค้าไปขายพร้อมกันด้วยก็มี (สุรสสม กฤษณะจุฑา 2554: 278-283) แต่สำนึกเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจทั้งในด้านการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนก็ยังเป็นลักษณะแบบเพื่อยังชีพอยู่

การทำสนธิสัญญาการค้าเสรี ปี พ.ศ. 2398 น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเริ่มผละออกจากเศรษฐกิจแบบยังชีพเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเงินตรามากขึ้น โดยเริ่มขยายจากกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้ากับต่างประเทศ ขยายออกไปตามเมืองแถบที่ราบลุ่มภาคกลางและตามหัวเมืองที่เป็นศูนย์กลางขนถ่ายสินค้า เห็นได้ชัดเจนจากการเกิดขึ้นของอาชีพเฉพาะใหม่ๆ สินค้าหรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่แต่ละครอบครัวเคยผลิตใช้เอง ก็หันมาพึ่งตลาดมากขึ้น อาชีพค้าขายและบริการต่างๆ ก็เกิดขึ้นมาก ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมของชนชั้นสูง คือ การยกเลิกระบบไพร่และทาสทำให้คนมีโอกาสเลือกทางดำเนินชีวิตมากขึ้น เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนสู่ระบบเงินตราทำให้ประชาชนสามารถครอบครองโภคทรัพย์ได้ หากมีความสามารถหามาได้ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 2538)

อย่างไรก็ดี ตามที่ได้กล่าวไปแล้วว่าอุปสรรคสำคัญที่ทำให้อีสานยังไม่ถูกผนวกเข้ากับเศรษฐกิจโลกอย่างเต็มที่ก็เนื่องจากการขนส่งและคมนาคมที่ยากลำบาก ดังนั้นเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดพลิกผันทำให้อีสานผนวกเข้ากับเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่นก็คือ การสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มายังอีสานในช่วงปี พ.ศ. 2443 ซึ่งเป็นยุคที่มีการปฏิรูปสยามให้ทันสมัยโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การสร้างทางรถไฟไปยังภาคอีสาน ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนอีสานเริ่มเปลี่ยนแปลง

ไปเป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์มากขึ้น ชาวบ้านหันมาปลูกข้าวขาย ปลูกพืชเศรษฐกิจ และหาของป่าเพื่อส่งไปขายยังกรุงเทพฯ เพื่อแลกกับเงินสดนำมาจับจ่ายใช้สอย

2.1.2 อีสานหลังมีทางรถไฟ (ยุคเศรษฐกิจแบบเงินตรา พ.ศ. 2443-2500)

สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ (2541) ช่วยทำให้เห็นว่าการสร้างความทันสมัยให้กับสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 อาจกล่าวได้ว่าแท้ที่จริงแล้วเป้าหมายของการพัฒนาได้ถูกกำหนดให้สอดคล้องกับเป้าหมายด้านความมั่นคง กล่าวคือ วาระซ่อนเร้นที่อยู่เบื้องหลังของการพัฒนาในยุคนี้มีเหตุผลทางการเมืองเรื่องความมั่นคงอยู่ด้วยเสมอ แต่อย่างไรก็ตามได้สร้างให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในภาคอีสาน

ความจริงการสร้างคามทันสมัยให้กับสยามได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ทรงเห็นว่าถึงเวลาที่สยามจะต้องปรองดองกับพลังภายนอกที่กำลังคุกคามตน (อาณานิคมตะวันตก) และปรับตัวเข้าหาโลกในสภาพที่ประเพณีนิยมของเอเชียกลายเป็นสิ่งล้าสมัยและไร้ประสิทธิภาพ จึงทรงดำเนินนโยบาย “เปิดประเทศ”

แรงกดดันจากประเทศตะวันตกมีส่วนทำให้สยามต้องปฏิรูปประเทศให้มีความทันสมัยทัดเทียมกับชาติตะวันตก เพื่อไม่ให้ชาติตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดเอาสยามเป็นอาณานิคม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ราวปี พ.ศ. 2433 จึงมีการปฏิรูปในหลายๆ ด้าน เช่น การสร้างรัฐชาติแบบใหม่ การพัฒนาให้เกิดความทันสมัยในด้านต่างๆ เพื่อให้สยามเป็นสังคมสมัยใหม่ และการพัฒนาการบริหารและการเมือง

ในด้านการปกครอง รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นเอกรัฐ มีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยในภาคอีสาน รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการปกครองโดยแบ่งอีสานและลาวเป็น 4 ฝ่าย คือหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกมีศูนย์กลางการปกครองที่จำปาศักดิ์ ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือมีศูนย์กลางอยู่ที่อุบลราชธานี ฝ่ายเหนือมีหนองคายเป็นศูนย์กลางการปกครอง และฝ่ายกลางมีนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางการปกครอง ต่อมาได้ยุบฝ่ายตะวันออกเข้ากับตะวันออกเฉียงเหนือ และเรียกว่าหัวเมือง “ลาวขาว” ส่วนหัวเมืองฝ่ายเหนือเรียกว่า “ลาวพวน” ส่วนหัวเมืองลาวฝ่ายกลางเรียก “ลาวกลาง” ต่อมาปี พ.ศ. 2436 เปลี่ยนชื่อเรียกโดยตัดคำว่าลาวออก เพราะเกรงว่าฝรั่งเศสจะใช้เป็นข้ออ้างเอาดินแดนเหล่านี้ โดยเรียก มณฑลลาวขาวว่า

มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (เปลี่ยนเป็นมณฑลอีสานในปี 2443) มณฑลลาวพวน
เปลี่ยนเป็นมณฑลอุดร และมณฑลลาวกลางเปลี่ยนเป็นมณฑลนครราชสีมา

นับแต่ปี พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา ได้มีการยกเลิกตำแหน่งอาญาสี่ (เจ้าเมือง อุปฮาด
ราชวงศ์และราชบุตร) แล้วตั้งผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง ขกกระบัตรเมือง และผู้ช่วย
ราชการเมืองแทน มีการแต่งตั้งข้าราชการจากส่วนกลางให้มาดำรงตำแหน่งต่างๆ ใน
ภาคอีสาน บางตำแหน่งให้ขุนนางท้องถิ่นเป็น แต่ส่วนกลางเป็นผู้แต่งตั้ง การรวม
อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนอกจากการส่งข้าราชการจากส่วนกลางเข้ามาดำรงตำแหน่งตั้งแต่
ระดับมณฑล จนถึงระดับอำเภอแล้ว ยังมีการยุบเมืองขนาดเล็กให้เป็นอำเภอ บางเมือง
เล็กมากก็ยุบเป็นตำบล นอกจากนี้ยังมีการปฏิรูปการคลังโดยการส่งข้าราชการจาก
ส่วนกลาง (สรรพากร สรรพสามิต และคลัง) มาเก็บภาษีอากรต่างๆ และเปลี่ยนจาก
การเก็บส่วยไปเป็นเก็บเงินรัฐูปกรทั้งหมด (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2541: 10-16)

การปฏิรูปการปกครองดังกล่าวนี้ ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากหัวเมืองต่างๆ ทั่ว
ราชอาณาจักร โดยเฉพาะจากกลุ่มเจ้าเมืองเก่า ซึ่งสูญเสียผลประโยชน์และอำนาจที่เคย
มีในท้องถิ่น การต่อต้านดังกล่าวเกิดขึ้นไล่เลี่ยกันในช่วง พ.ศ. 2444 – 2445 หรือ
“กบฏ ร.ศ. 121” ได้แก่ กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ. 121 กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. 121
โดยที่กบฏผู้มีบุญอีสานเกิดขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2444 จนถึงราวเดือนพฤษภาคม
2445 โดยวิธีการของพวกกบฏผู้มีบุญมีหลายอย่าง แต่ที่ใช้กันมากคือ ปลุกระดมด้วย
หมอลำ การปล่อยข่าวลือว่า เดือน 3 เพ็ญ ปี 2444 จะเกิดเภทภัยใหญ่หลวง เงินทองจะ
กลายเป็นกรวดทราย หมูจะกลายเป็นยักษ์ ท้าวธรรมมิกราชผู้มีบุญจะเป็นใหญ่ในโลก
ใครอยากร่ำรวยก็ให้เก็บกรวดหินแดง รวบรวมให้ท้าวธรรมมิกราชชุบเป็นเงินทอง
หญิงสาวให้รับแต่งงานมิฉะนั้นยักษ์จะจับกิน เหตุการณ์ครั้งนั้นมีผู้มีบุญเกิดขึ้น
ประมาณ 100 คนทั่วมณฑลอุดรและมณฑลอีสาน กลุ่มที่เข้มแข็งที่สุดคือกลุ่มของอ้าย
มัน องค์กรสตรทอง ซึ่งรวบรวมพรรคพวกได้มากกว่า 1,000 คน โจมตีเมืองโขงเจียมได้
สำเร็จและกำลังจะรุดหน้าไปโจมตีเมืองอุบลราชธานีแต่ถูกกำลังทหารจากกรุงเทพฯ
และนครราชสีมาปราบปรามในที่สุด กล่าวกันว่า กบฏผู้มีบุญมีรากเหง้าเกี่ยวข้องกับ
ปัญหาพิพาททางการเมืองกับฝรั่งเศส เกิดจากความไม่พอใจของเจ้านายท้องถิ่นที่
สูญเสียอำนาจและผลประโยชน์จากการปฏิรูปการปกครองสมัยนั้น และความ
ยากลำบากของราษฎรอีสานที่ต้องเผชิญกับความอดอยาก แห้งแล้งและต้องดิ้นรนหา
เงินเพื่อเสียค่าภาษีอากร หรือค่าหัวให้กับรัฐบาลกรุงเทพฯ ภายหลังจากเหตุการณ์สงบ

ลง กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงมณฑลอีสานได้เห็นว่าปัญหาขั้นพื้นฐานของภาคอีสานเป็นปัญหาเศรษฐกิจและแนะนำให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่น นับแต่นั้นเป็นต้นมาโครงการพัฒนาภาคอีสานหรือดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงก็ได้เริ่มต้นขึ้น เช่น ส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมใน พ.ศ. 2447 การสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อกรุงเทพฯ กับหัวเมืองอีสาน สร้างไปรษณีย์โทรเลข ส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สุริยา สมุทคุปดีและคณะ 2538: 67-68)

นอกจากนี้ สุวิทย์ ชีรสอวดี (2541) ยังให้ภาพว่าภายหลังการปฏิรูปการปกครองและการสร้างทางรถไฟ รัฐและทุนนิยมเริ่มแผ่ขยายเข้ามายังหมู่บ้านชนบทอีสานสร้างให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การที่รัฐเปลี่ยนจากการเก็บภาษีเป็นส่วย เช่น ผลเร็ว ผ้าขาว กล้วย มาเป็นการเก็บเงินค่ารัชชูปการ 4 บาท และเงินศึกษาพลี 2 บาทต่อปี ทำให้ชาวยุคนี้ต้องหาเงินมาให้กับทางการ ทำให้ชาวบ้านอีสานเกิดการหาสินค้าไปขายเพื่อเปลี่ยนสินค้าเป็นเงิน เพื่อนำไปเสียภาษี

ในด้านการขนส่งและคมนาคม ก่อนที่จะมีการพัฒนาระบบขนส่งและคมนาคมในภาคอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟไปยังภาคอีสานในปีพ.ศ. 2443 ชาวบ้านเคลื่อนย้ายเดินทางระหว่างหมู่บ้าน จังหวัดและระหว่างภาคกันมาโดยตลอด โดยที่วัตถุประสงค์ของการเคลื่อนย้ายเดินทางส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการแลกเปลี่ยนทั้งในลักษณะของการแลกเปลี่ยน “สิ่งของกับสิ่งของ” และ ในลักษณะของการค้า แต่การแลกเปลี่ยนดังกล่าวก็ยังเป็นไปเพื่อการยังชีพ มิใช่เพื่อการสะสมทุน หรือเพื่อผลกำไร ซึ่งวัตถุประสงค์ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับหลังจากที่มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มายังภาคอีสาน

การเคลื่อนย้ายเดินทางจะใช้วิธีการเดินเท้า (กรณีแค่เดินทางระหว่างหมู่บ้านหรือที่ระยะทางไม่ไกลมากนัก) เดินทางโดยเกวียน (ในช่วงหน้าแล้ง) และเดินทางโดยเรือกะแซง, เรือฉลอม (ช่วงหน้าฝน) หรือใช้การล่องแพ ในกรณีนำไม้ซุงไปขาย ดังนั้น การเดินทางไกลในแต่ละครั้งจึงใช้เวลาค่อนข้างจะหลายวันขึ้นอยู่กับระยะทางที่ไป เช่น กรณีล่องแพจากบ้านท่าสะอาดใต้ จังหวัดหนองคายไปยังจังหวัดนครพนม ใช้เวลา 15 วัน นายฮ้อยนำวัว กล้วยไปขายที่ภาคกลางโดยใช้เวลารวมตั้งแต่ออกจากหมู่บ้านจนกลับถึงหมู่บ้านประมาณ 1-2 เดือน หรือการนำปลาจากบ้านไพรขลา จ.สุรินทร์ไปแลกข้าวยังแถบร้อยเอ็ด มหาสารคามไปที่ยวหนึ่งใช้เวลาไปกลับ 10-15 วัน หรือ กระทั่ง

การติดต่อส่งหนังสือราชการจากกรุงเทพฯ ถึง อุบลราชธานี ก็ยังใช้เวลาตั้ง 107 วัน เป็นต้น

การเดินทางไปแลกเปลี่ยนและติดต่อค้าขายในเมือง ขากลับก็มักจะซื้อพวกของกินของใช้แปลกๆ ผ้าจีนสวยๆ (เอามาฝากภรรยา) เหล็กไฟกลับมาใช้ในครัวเรือน หรือซื้อของที่หมู่บ้านไม่สามารถผลิตเองได้เช่น เสื้อผ้าสวยๆ ถ้วย ชาม ไห ด้าย ดินสอ ไม้จืดไฟ ฯลฯ กลับมาด้วย และนอกจากการเคลื่อนย้ายของสินค้าที่หมู่บ้านไม่สามารถผลิตเองได้จะถูกนำเข้ามาพร้อมกับการออกไปแลกเปลี่ยน/ค้าขายในเมืองของคนในหมู่บ้านเองแล้ว คนภายนอกหมู่บ้านอย่างพ่อค้าจากที่อื่นๆ ก็นำเอาของเหล่านี้เข้ามาขายให้คนในชุมชนได้มากขึ้นด้วยเช่นกัน (สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ 2541: 30-52)

ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟมายังอีสาน ได้ทำให้ทุนนิยมขยายตัวอย่างรวดเร็ว คุณได้จากก่อนทางรถไฟจะมาถึงอีสานมีสินค้าจากภาคอีสานส่งเข้ากรุงเทพฯ ปีละประมาณ 2,400 ตัน แต่เมื่อมีทางรถไฟมาถึงนครราชสีมา ปริมาณสินค้าได้เพิ่มขึ้นประมาณ 8 เท่าในปี 2444 และเพิ่มเป็น 30 เท่าในปี 2461

ในขณะเดียวกันการมีทางรถไฟ ก็ได้ทำให้คนจีนเข้ามาทำการค้าขายในภาคอีสานได้มากขึ้น ในปี พ.ศ. 2462 ในมณฑลนครราชสีมามีคนจีน 4,175 คน มณฑลอุบลราชธานีมี 882 คน มณฑลอุดรธานีมี 654 คน และมณฑลร้อยเอ็ด มี 515 คน รวมทั้งภาคอีสานมีคนจีน 6,226 คน โดยที่คนจีนเหล่านี้จะนำเอาสินค้าใหม่ๆ บรรทุกรถไฟเข้ามาขาย เช่น ผ้าจากโรงงาน เหล็กกล้า น้ำมัน ถั่ว ถั่วเหลือง ปลาเค็ม ไม้จืดไฟ เป็นต้น (สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ 2546: 156-157) ก่อให้เกิดความต้องการบริโภคสินค้าที่ชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราจึงเริ่มเข้ามา มีบทบาทสำคัญแทนที่เศรษฐกิจแบบยังชีพ

สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุหลักของการเปลี่ยนจากเศรษฐกิจยังชีพไปสู่เศรษฐกิจแบบตลาด (หรือเศรษฐกิจแบบเงินตรา) ไว้ 3 ประการคือ ประการแรกเกิดจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร ประการที่สอง คือ การขยายตัวของทุนนิยมโดยเฉพาะการเข้ามาของคนจีนซึ่งเกือบทั้งหมดที่เข้ามา ก็เข้ามาทำการค้าบางส่วนเข้ามาทำโรงสี โรงเลื่อย โรงกลึง และกิจการเดินรถ ซึ่งเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญเพราะเป็นตัวนำสินค้าจากชนบทสู่ตลาดในเมือง และประการที่สาม คือ การขยายตัวของรัฐและนโยบายของรัฐที่มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานอย่างเช่น

การสร้างถนน การสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้า การศึกษา รวมไปถึงนโยบายส่งเสริมการส่งออก (สุวิทย์ ชีรสอวต 2546: 197-227)

นอกจากนี้ สุวิทย์ ชีรสอวต (2541) การสร้างทางรถไฟในปี พ.ศ. 2443 จากกรุงเทพฯ ไปยังนครราชสีมา ได้ทำให้นครราชสีมากลายเป็นตลาดกลางสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับมณฑลอีสานและทำให้สินค้ามณฑลอีสานขยายตัวยิ่งขึ้น สินค้าที่นำไปขายจากมณฑลอีสานช่วงนั้นได้แก่ ข้าว ไหม ฝ้าย สุกกร สัตว์พาหนะ เช่น โค กระบือ หนังกวาง โค ครั่งดิบ และของป่าชนิดต่างๆ

การสร้างทางรถไฟได้ส่งผลให้ประชาชนจากทั่วทุกสารทิศเข้ามาทำการค้าขายในตลาดบ้านรถไฟเป็นอย่างมาก เช่น ในปี พ.ศ. 2475 มีโรงเลื่อยมาตั้งเป็นแห่งแรกและแห่งที่สองราวปี พ.ศ. 2490 โดยมาขายไม้หมอนให้กับรถไฟ เพื่อสร้างรางต่อไป ส่วนโรงหมู โรงฝิ่น โรงบ่ม มาตั้งช่วง พ.ศ. 2495-2497 สินค้าที่ขนขึ้นสู่รถไฟในขณะนั้นยังเป็นสินค้าจากป่าเป็นส่วนมาก เช่น ครั่ง หนังกวาง ของป่าอื่นๆ รวมทั้งข้าว วัช ควาย ฯลฯ

ภายหลังปี 2500 เกิดการขยายตัวของภาคเกษตรในภาคอีสานอย่างรวดเร็ว โดยดูได้จากการขยายพื้นที่ปลูกข้าว ซึ่งในปี พ.ศ. 2493 มีเพียง 12,695,000 ไร่ พอถึงปี 2532 เพิ่มขึ้นเป็น 30,766,930 ไร่ หรือเพิ่มขึ้น 18,071,930 ไร่ (เพิ่มขึ้น 142%) และถ้าหากดูพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด ปี พ.ศ. 2493 มี 13,203,500 ไร่ ปี 2532 เพิ่มขึ้นเป็น 43,112,235 ไร่ ซึ่งเพิ่มขึ้น 29,918,735 ไร่ (เพิ่มขึ้น 227%)

การเคลื่อนย้ายเดินทางที่สะดวกและเร็วขึ้นอันเนื่องมาจากการสร้างทางรถไฟและถนนหนทางยังทำให้พ่อค้าเร่ค้าสินค้าบรรทุกรถไปเปิดตลาดนัดในหมู่บ้าน นำสินค้านานาชนิด ตั้งแต่เสื้อผ้า ภาชนะพลาสติก ของกินของใช้ รถของพ่อค้าเร่เหล่านี้จะเข้าไปมาบ่อยเป็นพิเศษในช่วงเก็บเกี่ยว ผลผลิตเพราะชาวบ้านมีอำนาจการซื้อสูง ส่วนพวกเซลล์แมนขายอุปกรณ์ไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ พัดลม หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ตู้เย็น จะเข้าไปทันที ที่ทางการต่อไฟฟ้าถึงหมู่บ้าน จึงอาจเรียกได้ว่า ถนนและไฟฟ้าเป็นตัวเร่งให้ชาวบ้านเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเงินตราอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านเพิ่มการผลิตเพื่อขายเอาเงินมาสนองความต้องการบริโภคสินค้าสมัยใหม่ (สุวิทย์ ชีรสอวตและคณะ 2541: 62-77)

กล่าวโดยสรุปคือ ภายหลังจากมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปอีสาน ทำให้การเคลื่อนย้าย/เดินทางของผู้คนและสินค้าสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ จากเศรษฐกิจแบบยังชีพไปสู่เศรษฐกิจแบบตลาด มีการผลิตเพื่อการพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจของหมู่บ้านอีสานในชนบทถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่นขึ้น ในขณะที่เดียวกันสำนักเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนก็เปลี่ยนแปลงไปจากสำนักแบบเศรษฐกิจยังชีพ ไปสู่สำนักแบบเศรษฐกิจตลาดหรือเงินตรามากขึ้น ผู้คนเริ่มต้องการที่จะครอบครองสินค้าสมัยใหม่ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ซึ่งเป็นที่มาที่ทำให้เกิดความต้องการ “เงินสด” (Cash) มากขึ้น การเชื่อมโยงโลกของผู้คนในชนบทอีสานทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองสู่ระดับประเทศและข้ามประเทศยิ่งเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในช่วงหลังจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นไป

2.1.3 อีสานหลังการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (ในช่วง พ.ศ. 2501-ปัจจุบัน)

ลิขิต ธีรเวคิน (2554) ให้ภาพว่าหลังจากการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 ได้ทำให้เกิดการพลิกโฉมเศรษฐกิจของไทยครั้งสำคัญ โดยที่รัฐบาลทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้รับการช่วยเหลือทางการเงินจากสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีเป้าหมายร่วมกันนั่นก็คือการปราบปรามคอมมิวนิสต์ที่กำลังแผ่ขยายอยู่ในขณะนั้น โดยในปี พ.ศ. 2501-2502 รัฐบาลไทยได้รับการสนับสนุนทางการเงินในโครงการเศรษฐกิจทั้งหมดเป็นเงิน 58.9 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

ในปี พ.ศ. 2504 สภาพัฒนาฯ ได้วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกขึ้น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากผลการวิจัยและข้อเสนอแนะของธนาคารโลก โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติจัดทำขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ 1) ยกกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนไทย 2) เพิ่มรายได้ของสินค้าและบริการต่อหัวทั้งหมดและกระจายรายได้อย่างทั่วถึง 3) ส่งเสริมให้เกิดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจขึ้นในภาคเอกชน โดยในสามปีต่อจากนั้น ได้เกิดการก่อสร้างด้านชลประทาน การสร้างและปรับปรุงถนนหนทางและคมนาคมอื่นๆ โครงการพลังงานไฟฟ้าที่ไม่แพงและโครงการอื่นๆ ที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางวัตถุ

อาจกล่าวได้ว่า ยุคนี้เป็นยุคแห่งการพัฒนาไปสู่ภาวะแห่งความทันสมัยโดยการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจไทยขนานใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างพื้นฐาน

อันได้แก่ น้ำ ถนน ไฟฟ้า ฯลฯ ตลอดจนมีการขยายตัวของการศึกษาขึ้นอย่างรวดเร็ว ภายใต้อำนาจที่ว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ บำรุงความสะอาด” (ลิจิต ชีร เวทิน 2544: 172) ซึ่งภาคอีสานเป็นภูมิภาคหนึ่งที่รัฐเร่งรัดพัฒนาเนื่องจากคิดว่าหาก ประชาชนมีงานทำ มีคุณภาพชีวิตที่ดี ก็จะไม่หันเหไปเข้ากับลัทธิคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ดี การสร้างโครงสร้างพื้นฐานในสมัยนั้น นอกจากจะส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในภาคอีสานแล้ว ยังส่งผลต่อวิถีคิดและโลกทัศน์ ของชาวบ้านในภาคอีสานอีกด้วย โดยเฉพาะเมื่อระบบการสื่อสารและคมนาคมได้รับการ พัฒนามากขึ้น การติดต่อสื่อสารและการเคลื่อนย้ายเดินทางสะดวกมากขึ้นทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านในภาคอีสานกับโลกภายนอกทั้งในระดับประเทศ และระดับโลกมากขึ้น โดยในส่วนนี้ผู้เขียนพยายามจะนำเสนอให้เห็นว่า การพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ได้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของความคิดและการ จินตนาการถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชนบทอีสานเป็นอย่างมาก

การเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้าในยุคที่ระบบการขนส่งและคมนาคมได้รับการ พัฒนาแล้วนั้น ส่งผลให้วิถีคิดของชาวบ้านในชนบทอีสานเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ คนชนบทเกิดจินตนาการถึงชีวิตที่ดีขึ้น จินตนาการถึงรูปแบบการใช้ชีวิตใหม่ที่ ทันสมัยและสะดวกสบายกว่าเก่า การที่ชาวบ้านเดินทางไปทำงานในเมืองและ/หรือ ไปต่างประเทศ ทำให้พวกเขาได้ไปเปิดหูเปิดตา ไปเห็นชีวิตความเป็นอยู่ที่ทันสมัย ของคนในเมือง เมื่อพวกเขากลับมา นอกจากกรรายได้จากการทำงานแล้ว พวกเขายัง นำพาเอาวิถีคิด วัฒนธรรมการใช้ชีวิต และการบริโภคแบบเมืองเข้ามาด้วย แต่ใน ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ทิ้งอัตลักษณ์ของความเป็น “ชาวนา” และ “ชาวบ้าน” ไปเสียหมด ในลักษณะเช่นนี้ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ จึงเรียกชาวบ้านอีสานในยุคสมัยนี้ว่าเป็น “ชาวบ้านผู้รู้โลกกว้าง” (Cosmopolitan Villagers) (Keyes 2010: 3)

การสร้างทางรถไฟ สุวิทย์ ชีรสอวัต (2541) ให้ภาพว่า ภายหลังจากปี 2501 การรถไฟ แห่งประเทศไทยได้เปิดใช้เส้นทางเดินรถเป็นระยะทางทั้งสิ้น 3,567 กม. โดยมีอยู่ จำนวน 3 สายคือ 1) สายกรุงเทพฯ – อุบลราชธานี จะวิ่งผ่านจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และสุดทางที่อุบลราชธานี 2) สายกรุงเทพฯ-หนองคาย ซึ่ง จะผ่าน อ.บัวใหญ่ อ.บ้านไผ่ ขอนแก่น อ.น้ำพอง อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี และสุดทางที่ จ.หนองคาย และ 3) สายแก่งคอย ปลายทางบัวใหญ่ เป็นทางแยกออกจากสาย กรุงเทพฯ-อุบลราชธานี ผ่าน อ. สุระนารายณ์ อ.ลำนารายณ์ และ อ.บัวใหญ่

ซึ่งนอกจาก 3 สายนี้แล้ว การรถไฟมีโครงการสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อกับเส้นทางที่มีอยู่เดิมเพิ่มอีก 4 สาย คือ 1) สายบัวใหญ่-ร้อยเอ็ด-มุกดาหาร-นครพนม 2) สายกุมภวาปี-สกลนคร-นครพนม 3) สายหนองสองห้อง-ศรีเชียงใหม่ 4) สายลำน้ำราษี-เพชรบูรณ์-หล่มสัก-เลย ซึ่งผลจากการสร้างทางรถไฟเหล่านี้ได้ทำให้ชาวบ้านในอีสานสัมผัสกับวิถีชีวิตกับระบบตลาดโลกมากขึ้น จากเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อยังชีพจึงเปลี่ยนไปเป็นเศรษฐกิจแบบพาณิชย์เป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อถนนในภาคอีสานได้รับการสร้างและบูรณะมากขึ้นก็ได้ทำให้การคมนาคมทางรถไฟลดความสำคัญลงไปมาก

การสร้างถนนหนทาง สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 การสร้างทางหลวงนั้นจะพิจารณาสร้างต่อเมื่อไม่มีทางรถไฟไปถึง ดังนั้นจึงมีน้อยจังหวัดที่จะมีทางหลวงสายใหญ่ เชื่อม แต่ในระบะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไทยต้องการสร้างถนนขึ้นอย่างเร่งด่วนเพราะเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจ ผลจากการพัฒนาดถนนในภาคอีสาน ทำให้มีการติดต่อระหว่างเมืองกับชนบทมากขึ้น ในด้านการปกครอง ช่วยทำให้ชาวบ้านสามารถติดต่อกับทางราชการในอำเภอและเมืองได้สะดวกขึ้น ขณะเดียวกันก็ช่วยให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้าถึงประชาชนได้ง่ายและสะดวกขึ้น ในด้านเศรษฐกิจ ถนนช่วยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถติดต่อค้าขายผลผลิตทางการเกษตรกับเมืองได้สะดวก ขณะเดียวกันก็มีพ่อค้าเข้ามารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน หรือบางครั้งก็มีพ่อค้าเข้ามาขายสินค้าในหมู่บ้านด้วย

การพัฒนาดถนนจึงเอื้ออำนวยต่อการถ่ายเททรัพยากรต่างๆ รวมทั้งผลผลิตขึ้นปฐมจากชุมชนท้องถิ่นอีสานไปสู่ส่วนกลาง และมีส่วนเอื้อให้วิถีชีวิตในชุมชนหมู่บ้านอีสานถูกผนวกเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจระดับชาติ และเศรษฐกิจโลก รวมทั้งเอื้อให้การขยายตัวของรัฐในการผนวกชุมชน ระดับหมู่บ้าน โดยใช้แผนพัฒนาในการขยายบทบาทของตน

การปรับปรุงถนนในอีสานเรื่อยมา มีผลให้ถนนเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่สุดของอีสาน ถนนส่วนใหญ่จะเป็นทางหลวงแผ่นดินและทางหลวงจังหวัดมีความยาวรวม 7,995 กม. ทางหลวงแผ่นดินที่สำคัญได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 2 คือ ถนนมิตรภาพซึ่งเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ-นครราชสีมา-ขอนแก่น-อุดรธานีและหนองคายยาว 508 กม. ทางหลวงหมายเลข 12 เชื่อมต่อระหว่างภาคเหนือกับอีสาน เริ่มต้นที่ขอนแก่น-ชุมแพ-หล่มสัก-สิ้นสุดที่ตาก ซึ่งจะเชื่อมต่อกับถนนสายเอเชียและยังมี

เส้นทางที่สำคัญๆ อีกหลายสาย (วิชัย สว่าง 2528: 34 อ้างใน สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์และคณะ 2541: 67) นอกจากนี้ยังมีถนนที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมพัฒนาชุมชน คือ ถนน รพช. ซึ่งจะเป็นถนนเชื่อมตำบล หมู่บ้านกับตัวเมือง เริ่มสร้างอย่างจริงจังในช่วงสมัย โครงการเงินผัน ปัจจุบันระบบโครงข่ายถนนในภาคอีสาน สามารถที่จะอำนวยความสะดวกในการคมนาคมขนส่งสินค้า ทั้งจากชุมชนรอบนอกมายังเขตเมืองและระหว่าง เมืองต่อเมือง ตลอดจนระหว่างภาคต่อภาคได้สะดวก และผลจากการพัฒนาถนนทำให้ ภาคอีสานเป็นภาคที่มีทางหลวงจังหวัด และทางหลวงชนบทมากที่สุด (สุวิทย์ ชีร สวัสดิ์ 2541: 62-69)

นอกจากนี้ การพัฒนาถนนที่ทำให้ภาคอีสานสามารถเชื่อมต่อกับภูมิภาคอื่นๆ ได้ สะดวกขึ้น ยังส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากอีสานไปทำงานต่างถิ่นเพิ่มมาก ขึ้นอีกด้วย ในช่วงราวปี พ.ศ. 2510-2520 เกิดวิกฤตชนบทขึ้นอันเนื่องมาจากในช่วงปี พ.ศ. 2500 การปลูกพืชพาณิชย์ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประกอบกับสภาพดินที่ไม่ดีและ การขาดแคลนน้ำทำให้ได้ผลผลิตต่ำ รายได้ในภาคเกษตรกรรมลดลง ข้อมูลจาก งานวิจัยในหมู่บ้านหนองต้นของคาส์ พบว่ารายได้จากการปลูกพืชพาณิชย์ลดลงจาก 91% ในปี พ.ศ. 2500 ลดลงเหลือ 63% ในปี พ.ศ. 2520 และรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ ส่งขายลดลงจาก 58% เป็น 47% (Keyes 2010: 12) ในช่วงนี้ชาวนาบางส่วนเริ่ม ออกไปหางานทำที่ขอนแก่นและอุดรธานี ซึ่งตอนนั้นเป็นฐานทัพอากาศของ สหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนาม ในขณะเดียวกันก็มีคนจากกรุงเทพฯ มาชักชวนให้ หญิงสาวให้ไปเป็นคนรับใช้ภายในบ้านในช่วงที่ภาคการเกษตรในอีสานเกิดวิกฤต ภาคอุตสาหกรรมได้เริ่มขยายตัวขึ้น ในราวปี พ.ศ. 2510 โรงงานอุตสาหกรรมในเมือง เริ่มเข้ามาหาคนงานโดยตรงจากชนบท บางครั้งนายจ้างถึงขั้นจัดรถมารับคนงานเพื่อ เข้าไปในเมือง ในช่วงนี้เอง ที่หญิงสาวเริ่มออกจากบ้านไปทำงานโรงงาน (Mills 1999a: 44-46)

ต่อมา ในรายการพิเศษทางช่องวอยซ์ทีวี (2555) ให้ภาพว่าทิศทางการอพยพเริ่มเปลี่ยน คนอีสานเริ่มไปทำงานที่ตะวันออกกลาง เช่น ซาอุดีอาระเบีย อิรัก และจากนั้นก็เป็นที่ หวัน สิงคโปร์ บรูไน และญี่ปุ่น โดยจะสมัครผ่านนายหน้าบริษัทจัดหาแรงงานเอกชน ซึ่งมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงถึงเกือบหนึ่งแสนบาทต่อคน และชาวบ้านหลายรายก็ถูก นายหน้าเหล่านี้หลอก แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่ประสบความสำเร็จในการไปทำงาน ต่างประเทศนั้น รายได้จากการทำงานเพียงไม่กี่ปีก็ทำให้พวกเขาสามารถสร้างบ้าน

ใหม่ได้ ดังนั้น ถึงแม้ว่าค่านายหน้าจะแพงและเสี่ยงต่อการถูกหลอกก็ตาม แต่ชาวบ้านพร้อมเสี่ยง ซึ่งบางคนก็อาจจะผิดหวัง บางคนสมหวัง

ผู้ที่ไปทำงานต่างประเทศแล้วประสบความสำเร็จกลับมาพวกเขาจะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น ซื้อสวน ซื้อที่ดิน ปลุกบ้านที่รูปทรงทันสมัยเหมือนคนในเมือง ซื้อรถ ซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น วิทยุ สเตริโอ พัดลม ตู้เย็น หรือซื้อเครื่องเฟอร์นิเจอร์ เช่น ตู้เสื้อผ้า ชุดรับแขก นอกจากนี้ ผู้ที่ไปทำงานต่างประเทศกลับมา ก็จะบริโภคตามแบบสังคมเมือง เช่น ไปซื้ออาหารที่ตลาดในเมืองแทนที่จะหาปลาจากหนองเหมือนชาวบ้านทั่วไป คั้นเหล้าแม่โขง เบียร์แทนเหล้า 40 ดีกรี (เหล้าขาว)

ทางรายการได้ไปสัมภาษณ์นายสมชัย ชาวบ้านหนองต้นที่ครั้งหนึ่งเคยไปทำงานที่ประเทศไต้หวัน ที่สมัครงานผ่านบริษัทจัดหางานเอกชน นายสมชัยจ่ายค่านายหน้าเป็นเงิน 85,000 บาท โดยที่เขาไปอยู่ที่โน้นเขาจะมีรายได้ประมาณ 15,000 บาทต่อเดือนในกรณีที่ไม่มีโอที และจะได้ประมาณ 30,000 บาทต่อเดือนในกรณีที่มีโอที โดยสาเหตุที่นายสมชัยต้องทิ้งอาชีพเกษตรกรกรรมแล้วไปเป็นแรงงานที่ไต้หวันเนื่องจากความทุรกันดารในบ้านหนองต้น สภาพดินและน้ำที่ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก อีกทั้งค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น ค่าครองชีพ สิ่งอำนวยความสะดวก ค่าเล่าเรียนลูก ทำให้พวกเขาต้องหารายได้เข้ามามากกว่าเมื่อสมัยก่อน และเมื่อเขากลับมา เขาได้นำเอาวัฒนธรรมการบริโภคและวิถีการใช้ชีวิตแบบคนในเมืองกลับมาด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย การกินการอยู่ (วอยซ์ทีวี 20 ก.ย. 55)

ในปี พ.ศ. 2520 เริ่มมีการเคลื่อนย้ายเข้ากรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในปีนี้เองที่คนโศดยังไม่ได้แต่งงานเริ่มออกไปทำงานที่กรุงเทพฯ และส่งเงินกลับมาเพื่อจุนเจือครอบครัว เช่น เป็น ค่าใช้จ่ายในการทำเกษตรในช่วงทำนา (ค่าปุ๋ย, ค่าจ้างปลูก, ค่าจ้างเกี่ยวข้าว) หรือบางทีก็ส่งมาเป็นค่าเล่าเรียนน้องสาว น้องชาย เช่น ค่าหนังสือ ชุดนักเรียนตอนเปิดเทอม ค่าเทอมหรืออื่นๆ สำหรับคนที่เรียนระดับสูงกว่าประถมศึกษา มากไปกว่านั้นยังทำให้ครัวเรือนสามารถบริโภคอย่างหรูหราฟุ่มเฟือยได้ เช่น การนำเงินมาสร้างบ้านใหม่ ซ่อมแซมบ้าน ทำบุญในงานบุญของหมู่บ้าน ไปจนถึงการซื้อข้าวของเครื่องใช้ตั้งแต่ ทีวี ไปจนถึง รถมอเตอร์ไซด์ (Mills 1999a: 44-46)

ในช่วงปี พ.ศ. 2530 อุตสาหกรรมในภาคตะวันออกเริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 5 (2525 - 2529) รัฐมีนโยบายกระจายความ

เจริญสู่ภูมิภาค เกิดโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตชายฝั่งทะเลตะวันออกภายใต้โครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด หลังปี 2540 เป็นต้นมา โรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ผลที่ตามมาคือเกิดตลาดแรงงานที่ต้องการแรงงานในสายการผลิตจำนวนมาก คนอีสานเริ่มทยอยเดินทางเข้ามาทำงานในเขตภาคตะวันออกเพิ่มมากขึ้น

ปัจจุบันการเดินทางจากภาคอีสานมายังนิคมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกสามารถทำได้สะดวก คนงานสามารถขึ้นรถจากจังหวัดบ้านเกิดแล้วมาลงที่หน้านิคมอุตสาหกรรมได้เลย หรือหากอยู่จังหวัดที่ไม่มีปลายทางไปยังภาคตะวันออก ก็สามารถนั่งรถโดยสารมาลงที่จังหวัดนครราชสีมาแล้วนั่งต่อมาลงจังหวัดในภาคตะวันออกได้เช่นกัน คนงานในพื้นที่ศึกษาของผู้เขียนส่วนใหญ่จะกลับบ้านที่ต่างจังหวัดในช่วงวันหยุดยาว อย่างช่วงสงกรานต์และปีใหม่ พวกเขาสามารถขึ้นรถได้ที่หน้านิคมอมตะซิตี้ แล้วไปลงยังจังหวัดบ้านเกิดของพวกเขาได้เลย หรือไปต่อรถที่นครราชสีมากรณีที่ไม่ผ่านจังหวัดนั้น หรือสำหรับคนงานที่ทำงานได้ระยะหนึ่งและมีรถยนต์เป็นของตัวเองแล้ว พวกเขาก็จะขับรถกลับบ้าน และหากกลับมาจากบ้านพวกเขาจะนำข้าวเหนียว ปลา ร้ามาบริโภคเองด้วย แต่การขับรถกลับบ้านเองค่าใช้จ่ายจะค่อนข้างสูง คนงานจะชวนญาติหรือเพื่อนที่อยู่หมู่บ้านเดียวกันกลับด้วยกันโดยที่จะช่วยกันออกค่าน้ำมัน

กล่าวโดยสรุปคือ การพัฒนาระบบขนส่งและคมนาคมในภาคอีสาน ซึ่งทำให้การเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้าเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วมากขึ้นก็เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เศรษฐกิจเปลี่ยนจากเศรษฐกิจแบบยังชีพ ไปเป็นเศรษฐกิจแบบพาณิชย์ที่พึ่งตลาด พึ่งระบบเงินตรามากขึ้น นอกจากนี้ การเคลื่อนย้ายเดินทางของผู้คนไปยังที่ต่างๆ ทำให้ชาวบ้านได้เปิดโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น ได้รู้ได้เห็นสิ่งต่างๆ มากขึ้นในสังคมเมือง ส่งผลให้วิถีชีวิตและความคิดของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไป ในขณะเดียวกัน เมื่อกลับมาพวกเขาได้นำเอาวิถีคิดและวัฒนธรรมการบริโภคสินค้าสมัยใหม่เข้ามายังชนบทด้วย จินตนาการร่วมถึงความทันสมัยของคนชนบทจึงเกิดขึ้น และเมื่อสินค้าสมัยใหม่ที่พวกเขาปรารถนาจะบริโภค ซึ่งเป็นสินค้าที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้เหล่านี้จึงทำให้ระบบเงินตราทวีความสำคัญมากขึ้น ค่านิยมในการอพยพชั่วคราวเพื่อไปทำงานหาเงินยังต่างที่ต่างถิ่นจึงเกิดขึ้นจากรุ่นสู่รุ่น เพียงแต่ทิศทางการอพยพอาจจะแตกต่างกันในแต่ละยุคแต่ละสมัย เด็กๆ ที่เติบโตขึ้นมาในหมู่บ้านนอกจากพวกเขาจะได้เห็นรูปแบบการ

บริโภคความทันสมัยจากคนในหมู่บ้านแล้ว พวกเขายังรับรู้เรื่องราวในสังคมอื่นๆ ที่กว้างขึ้นจาก “สื่อ” อีกด้วย

ไฟฟ้าและการสื่อสาร การพัฒนาระบบไฟฟ้าในภาคอีสานส่งผลต่อการแพร่กระจายของข่าวสารจากในเมืองไปสู่ชนบทได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางมากขึ้น เนื่องจากการมีไฟฟ้าทำให้ชาวบ้านสามารถจะใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์อย่าง โทรทัศน์ วิทยุ (รวมถึงเครื่องใช้ไฟฟ้าอื่นๆ อย่าง ตู้เย็น เตาหุงต้ม) ได้ และปัจจุบันเทคโนโลยีจานดาวเทียม และอินเทอร์เน็ต ก็นับว่าเป็นสื่อใหม่ที่กำลังทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเช่นกัน ซึ่งการบริโภคสื่อเหล่านี้ได้ส่งผลต่อความคิดและจินตนาการถึงความเป็นอยู่ที่ดี และการมีชีวิตที่ทันสมัยของชาวบ้านในชนบทอีสาน

ในปีพ.ศ. 2494 รัฐบาลจัดตั้ง “คณะกรรมการพิจารณาโครงสร้างทั่วราชอาณาจักร” ขึ้น และต่อมาในปี พ.ศ. 2497 มีพระราชกฤษฎีกาตั้ง “องค์การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค” ขึ้นกับกรมโยธาเทศบาล และการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าดีเซลตาม จังหวัด และอำเภอต่างๆ ในภาคอีสาน ในช่วงที่วางแผนพัฒนาภาคอีสานนั้นภาคอีสานมีไฟฟ้าอยู่ทั่วทั้ง 15 จังหวัดจำนวน 68 อำเภอ แต่เนื่องจากค่าไฟฟ้าแพงและประสิทธิภาพของเครื่องผลิตมีข้อจำกัด รัฐบาลจึงดำเนินการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าขึ้นในภาคอีสาน พ.ศ. 2509 อีสานมีโรงไฟฟ้าพลังน้ำอยู่ 2 แห่งคือ โรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนน้ำพุง และโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ สามารถจ่ายกระแสไฟฟ้าได้ในภาคอีสาน ยกเว้น อีสานใต้ เช่น บุรีรัมย์ เลย ศรีสะเกษ สุรินทร์และอุบลราชธานี แต่ความต้องการใช้ไฟฟ้าเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วจากความต้องการของอาคารร้านค้า ที่อยู่อาศัย สถานที่ราชการและสาธารณสุข ต่อมาในปีพ.ศ. 2514 สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ได้รับกระแสไฟฟ้าจากโครงการลำโดมน้อย ครั้งปีพ.ศ. 2515 ชัยภูมิ ก็มีเขื่อนจุฬาภรณ์และล่าสุดคือเขื่อนห้วยกุ่มที่ชัยภูมิ ปัจจุบันอีสานมีระบบไฟฟ้าพลังงานน้ำจำนวน 5 แห่ง และมีโรงไฟฟ้ากังหันก๊าซ 2 แห่ง รวม 7 แห่ง แต่อย่างไรก็ดี กำลังการผลิตไฟฟ้า ก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการจน กฟผ. เสนอโครงการสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านอีสานและรัฐขึ้น (สุวิทย์ ชีรสอวต 254: 56-57) เนื่องจากการสร้างเขื่อนส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

อย่างไรก็ดี การส่งจ่ายกระแสไฟฟ้าไปทั่วทั้งภูมิภาคอีสาน เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการขยายตัวของ การบริโภคเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ในปี พ.ศ. 2473 ได้เกิด

วิทยุกระจายเสียงขึ้น ซึ่งเป็นสถานีที่อยู่ภายใต้การกำกับควบคุมโดยกองทัพและรัฐบาล ต่อมาในปี 2513 จึงเกิดสถานีโทรทัศน์ ซึ่งควบคุมโดยกองทัพและตัวแทนของรัฐบาลเช่นกัน จนกระทั่งในปลายปี พ.ศ. 2520 แทบจะทุกครัวเรือนในชนบทที่สามารถที่จะเข้าถึงโทรทัศน์ได้ ปี 2530 ชาวบ้านทุกครัวเรือนมีโทรทัศน์อย่างน้อยก็เป็นโทรทัศน์ขาวดำเครื่องเล็กๆ และวิทยุที่ใส่ถ่านเป็นแหล่งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในชุมชน การออกอากาศทางสื่อทำให้ชาวบ้านรับรู้เหตุการณ์และอุดมการณ์ความคิดของชาติได้ ถ่ายทอดภาพลักษณ์ที่มักเน้นให้ความสำคัญกับส่วนกลางอย่างกรุงเทพ ถ่ายทอดพระราชกรณียกิจของสถาบันกษัตริย์ กองทัพและเรื่องราวของพวกชนชั้นนำ นำเสนอภาพของพวกนักการเมืองในชุดสไตล์ตะวันตก ห้องประชุมรัฐบาลที่หรูหรา ในขณะที่พื้นที่ชนบทถูกนำเสนอในลักษณะที่ตรงกันข้าม เช่น นำเสนอการไปเยี่ยมเยือนราษฎรที่ประสบทุกข์ ภัยพิบัติจากธรรมชาติของราชวงศ์ หรือนำเสนอเรื่องราวที่เหลือเชื่อ วัฒนธรรมหรือความเชื่อที่น่าอัศจรรย์ของชาวบ้านในชนบท

ละครในโทรทัศน์ที่ฉายภาพของสังคมเมืองที่เจริญก้าวหน้าทันสมัย และสังคมชนบทที่ล้าหลัง ละครฉายภาพคนใช้ชาวอีสานในบ้านผู้ดีในเมือง หรือภาพผู้ชายที่แต่งกายด้วยผ้าขาวม้าในฐานะของผู้ชายชนบท ภาพลักษณ์ในสื่อเหล่านี้ กลายเป็นภาพตัวแทนของความด้อยสถานภาพกว่าและอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ด้อยกว่าในสังคมไทย ในฐานะที่เป็นคนท้องถิ่นกลุ่มน้อย (คนอีสาน, คนลาว) (Mills 1999: 42-44) ในขณะเดียวกันสื่อโทรทัศน์ที่โฆษณาสินค้าได้สร้างแรงกระตุ้นส่งเสริมการบริโภคนิยมและมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่แบบคนในเขตเมืองใหญ่ ก่อให้เกิดความต้องการในการบริโภคสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมของชาวชนบทอีสานมากยิ่งขึ้น เช่น ค่านิยมในการสร้างบ้านก่ออิฐถือปูนหลังใหญ่แบบบ้านตะวันตก การมีรถยนต์ รถปิกอัพ การใช้โทรศัพท์มือถือ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในครัวเรือนเช่นเดียวกับคนมีฐานะในเขตเมืองใหญ่ (รัตนา โศสกุล 2548: 15)

นอกจากนี้ ในปัจจุบันการรับสัญญาณโทรทัศน์จากจานดาวเทียมกำลังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย การรับสัญญาณด้วยจานดาวเทียมช่วยเปิดโลกทัศน์ของชาวบ้านในภาคอีสานให้กว้างมากขึ้น เพราะชาวบ้านสามารถเลือกชมโทรทัศน์ได้มากและหลากหลายช่องกว่าเดิม เดิมทีก่อนที่จะมีจานดาวเทียมชาวบ้านดูได้เพียงไม่กี่ช่อง และส่วนใหญ่ช่องเหล่านี้ก็มักจะถูกควบคุมโดยรัฐ แต่เมื่อชาวบ้านเข้าถึงเทคโนโลยีจานดาวเทียมทำให้ชาวบ้านมีอิสรภาพในการเลือกชมมากขึ้น ในรายงานพิเศษทางช่อง Voice TV ที่

เข้าไปถ่ายทำรายการในหมู่บ้านหนองตื้น จังหวัดมหาสารคามทำให้เห็นว่าตอนนี้แทบจะทุกบ้านที่มีการติดจานดาวเทียม โดยที่ชาวบ้านจะใช้เวลาในช่วงเช้าตรู่และพลบค่ำของทุกวันในการติดตามข่าวสารบ้านเมือง รวมถึงชมรายการบันเทิง กีฬาและสารคดีต่างๆ ชาวบ้านหลายคนบอกว่าตั้งแต่พวกเขาติดตั้งจานดาวเทียมทำให้พวกเขาตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น (วอยซ์ทีวี 20 ก.ย. 55) ความนิยมติดจานดาวเทียมอย่างแพร่หลายน่าจะเกิดขึ้นในช่วงที่เกิดความขัดแย้งทางการเมือง ในช่วงที่ผ่านมาที่เกิดการชุมนุมของคนเสื้อสีต่างๆ เนื่องจากจานดาวเทียมสามารถทำให้พวกเขาดูรายการบางรายการที่ไม่สามารถหาดูได้จากช่องฟรีทีวี (Free TV) อย่างช่อง 3, 5, 7, 9 และ 11 ได้

นอกจากนี้ อินเทอร์เน็ตก็เริ่มแพร่หลายอย่างมากในชนบทอีสาน งานเขียนของ Keyes (2010) ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงศตวรรษที่ 20 เด็กในหมู่บ้านหนองตื้นเริ่มที่จะใช้คอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล (Personal Computer) มากขึ้น ในปี 2005 ชาวบ้านที่ไปทำงานกรุงเทพได้ช่วยกันบริจาคเงินเพื่อซื้อคอมพิวเตอร์นำให้เด็กในหมู่บ้านได้ใช้ ในโรงเรียนของรัฐบาลเองก็เริ่มที่จะส่งเสริมให้นักเรียนใช้อินเทอร์เน็ต นอกจากนี้เด็กๆ ยังสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้จากร้านอินเทอร์เน็ตในหมู่บ้าน (Keyes 2010: 14) คนงานจากจังหวัดหนองคายที่ผู้เขียนสัมภาษณ์ก็เล่าให้ฟังว่าหมู่บ้านของเขาอยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองประมาณ 30 กิโลเมตร ระหว่างทางทั้ง 2 ข้างทางเป็นทุ่งนา ยังมีความเป็นชนบทอยู่มาก แต่ถึงกระนั้นในหมู่บ้านก็มีร้านอินเทอร์เน็ตประมาณ 3-4 ร้าน เด็กในหมู่บ้านคุ้นเคยกับการเล่นอินเทอร์เน็ต บางคน เล่นเฟซบุ๊กเป็นตั้งแต่อยู่ชั้นประถม

ในยุคที่ระบบการสื่อสารได้รับการพัฒนาให้ทันสมัยมากขึ้น สื่ออิเล็กทรอนิกส์อย่างเช่น โทรศัพท์ และอินเทอร์เน็ต ช่วยนำความรู้ โอกาส และมุมมองใหม่ๆ มาสู่ชาวบ้านในชนบทอีสาน ในขณะเดียวกัน มันก็ช่วยเชื่อมโยงชาวบ้านให้รู้สึกใกล้ชิดและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเมืองและโลกมากขึ้น เปิดโลกทัศน์ของชาวบ้าน ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับผ่านสื่อต่างๆ ที่มีให้เลือกมากมายในปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคที่มีเทคโนโลยีจานดาวเทียมทำให้เกิดสำนึกใหม่ สำนึกเกี่ยวกับตัวตนใหม่ของพวกเขา ในลักษณะที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับสังคมเมืองและสังคมโลกที่กว้างขึ้น

พลังของโลกาภิวัตน์ที่ทำให้ผู้คน สินค้าและข่าวสารเคลื่อนย้ายเดินทางได้รวดเร็วและสะดวกมากขึ้น ได้ส่งผลต่อวัฒนธรรมการบริโภคของคนชนบทอีสาน เช่น กรณีของแรงงานที่ไปทำงานในประเทศทางแถบตะวันออกกลาง เมื่อกลับมาอยู่บ้านก็จะนำเอา

แบบแผนการบริโภคตามแบบสังคมเมือง เช่น การไปซื้ออาหารที่ตลาดในเมืองแทนที่จะหาปลาจากหนองเหมือนชาวบ้านทั่วไป คืมเหล้าแม่โจง เบียร์ แทนเหล้า 40 ดิกรี (เหล้าขาว) หรือ นำเงินที่ได้มาปลูกบ้านใหม่ตามแบบคนในเมือง รูปทรงสมัยใหม่ มี 2 ชั้น ทาสี มีหน้าต่างผ้าม่าน ประตูเหล็ก และมีรั้วคอนกรีตล้อมรอบบ้าน เป็นต้น หรืออย่างกรณีของผู้หญิงอีสานซึ่งเป็นภรรยาฝรั่งที่มีโอกาสได้ไปอยู่ต่างประเทศ พวกเธอจะปลูกบ้านใหม่โดยได้รับอิทธิพลการสร้างบ้านแบบสมัยใหม่จากวัฒนธรรมตะวันตก คือ จะสร้างบ้านที่ก่ออิฐถือปูน เป็นอาคารสองชั้น มีห้องนอน ห้องน้ำ ห้องครัวและรั้วรอบขอบชิดแบบบ้านสมัยใหม่ (รัตนานา บุญมรรษะ 2548: 34)

งานศึกษาของ Mills ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2536 ชี้ให้เห็นว่าในหมู่บ้านชนบทอีสานที่เธอไปศึกษานั้น “เงิน” (Cash) และ “สินค้า” (Commodities) ได้กลายเป็นมาตรฐานในการวัดความสำเร็จในเชิงวัตถุที่ใช้ในการตัดสินตัวเองและเพื่อนบ้านถึง สถานภาพที่ทันสมัย (Thansamay Status) ความสำคัญของเงินและสินค้าสมัยใหม่ จึงไม่ใช่มีหน้าที่ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่ทางสังคมอีกด้วย รายได้ที่เป็นเงินสด (Cash Income) และการซื้อหาสินค้าได้กลายเป็นเรื่องสำคัญในการใช้ชีวิตประจำวัน สินค้าตลาด (Market Commodities) เทคโนโลยีสมัยใหม่ (New Technologies) และ รูปแบบของความเป็นเมือง (Urban-identified Styles) โดยเฉพาะพวกเสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย และสิ่งให้ความบันเทิงทั้งหลาย ไม่ได้เป็นเพียงแค่หลักฐานแสดงให้เห็นถึงความสะอาดสบายของเจ้าของ แต่ยังแสดงถึงความเป็นผู้ที่ทันสมัยด้วย ดังนั้น สินค้าทันสมัยเหล่านี้จึงมิใช่เพียงเครื่องแสดงถึงความมั่งคั่งทางด้านวัตถุ (Material Wealth) แต่ยังเป็นทรัพยากรในเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Resources) ในลักษณะที่ Bourdieu เรียกว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ที่คนในชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์และสถานภาพภายในชุมชนอีกด้วย (Mills 1999a: 49)

ดังนั้น ความต้องการเงินสด และการบริโภคสินค้าสมัยใหม่ด้วยเหตุผลต่างๆ เหล่านี้ เป็นสาเหตุที่ทำให้หนุ่มสาวรุ่นใหม่เมื่อเรียนจบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หรือมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว ต่างก็พากันอพยพเข้าไปหางานทำในเมือง ผู้ให้ข้อมูลในงานชิ้นนี้หลายคนบอกว่าถ้าจะอยู่กับบ้านก็อยู่ได้ มีกินไม่อดตาย เพียงแต่ อยู่ที่นี่ (บ้านที่ชนบทอีสาน) “ไม่มีอะไรทำ” ซึ่งหมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำแล้วได้เงิน การทำมาหากินในความหมายใหม่นี้จึงมิใช่การ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ในแบบที่หมายถึงการผลิตเพื่อบริโภค หรือการหาของจากธรรมชาติเพื่อบริโภคเหมือนสมัยก่อนแล้ว แต่

เป็นการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ได้มาซึ่ง “เงินสด” ที่สามารถนำไปจับจ่ายใช้สอยสินค้าสมัยใหม่ได้ และในที่สุดเงินและการได้ครอบครองสินค้าสมัยใหม่ก็กลายเป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคม ความต้องการดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการละถิ่นฐานเพื่อไปแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจอันได้มาซึ่ง “เงินสด”

กล่าวโดยสรุป คือ การพัฒนาของรัฐที่ไปสู่ชนบทอีสานส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและทำให้สำนึกเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านเปลี่ยนไปด้วย ในยุคก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปยังอีสานสำนึกเรื่องการผลิตและการบริโภคของชาวบ้านยังเป็นในลักษณะเพื่อยังชีพ แต่เมื่อมีการสร้างทางรถไฟไปยังอีสานก็ได้ทำให้การเคลื่อนย้าย/เดินทางของผู้คนและสินค้าเป็นไปได้สะดวกรวดเร็วขึ้น ในยุคนี้การผลิตเริ่มเปลี่ยนจากเพื่อยังชีพในครัวเรือน เป็นการผลิตเพื่อส่งขายให้กับตลาดมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มต้องการเงินสดเพื่อที่จะจับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้าสมัยใหม่ที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้มาบริโภคมากขึ้น ต่อมาในช่วงหลังทศวรรษ 2500 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนานใหญ่เช่น การสร้างทางรถไฟเพิ่ม การสร้างถนนหนทาง รวมไปถึงไฟฟ้า ประปา และเทคโนโลยีการสื่อสารเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีคิดและโลกทัศน์ของชาวบ้านในชนบทอีสานอย่างมาก สำนึกเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการอพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมของคนวัยหนุ่มสาวในชนบทอีสาน

2.2 ชีวิตกะเทยในท้องถิ่นอีสาน

งานศึกษาแนวชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ที่เกี่ยวกับชีวิตกะเทยในท้องถิ่นชนบทอีสานมีอยู่อย่างจำกัดมาก ในส่วนนี้ผู้เขียนจึงอาศัยงานเขียนบางส่วนของพรเทพ แพรขาว ข้อมูลบางส่วนในอินเทอร์เน็ตทั้งที่เป็นบทเขียน ข่าวและสารคดีประกอบกับข้อมูลบางส่วนจากการสัมภาษณ์กะเทยในพื้นที่ศึกษาของผู้เขียนเองเพื่อให้ภาพเกี่ยวกับวิถีชีวิต ตัวตน บทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์กับคนในชุมชนของกะเทยในท้องถิ่นอีสาน แต่ทั้งนี้ภาพเหล่านี้เป็นเพียงแค่ส่วนเลี้ยวหนึ่งและไม่อาจเหมารวมว่าเป็นภาพตัวแทนกะเทยในท้องถิ่นอีสานได้เสียทั้งหมด

ในภาษาพื้นถิ่นอีสานมีคำว่า “ผู้แม่” ซึ่งจริงๆ แล้วก็ยังไม่มียกสารหลักฐานยืนยันแน่ชัดเสียทีเดียวว่าคำว่า “ผู้แม่” หมายถึงอะไรกันแน่ มีเพียงแต่คำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านบางหมู่บ้านที่บอกว่าหมายถึง “กะเทยแท้” ที่มี 2 เพศ คือมีทั้งอวัยวะเพศชายและอวัยวะเพศหญิงอยู่ในคนคนเดียว บ้างก็บอกว่า “ผู้แม่” คือ ผู้ชายที่แต่งกายเป็นหญิง บ้างก็บอกว่า “ผู้แม่” หมายถึง ผู้ชายที่แต่งงาน มี

ครอบครัวแล้ว แต่ก็ไปแอบมีเพศสัมพันธ์ หรือ รักชอบกับชายหนุ่มคนอื่น แต่อย่างไรก็ดี คนในวัยราว 40 ปีขึ้นไปหากถูกเรียกหรือล้อเลียนว่า “ผู้แม่” มักไม่ค่อยพึงพอใจ เนื่องจากคำว่า “ผู้แม่” มีนัยยะที่หมายถึง “ตัวประหลาด” หรือ “ความประหลาด” (จากคำให้สัมภาษณ์ของพรเทพ แพรขาวในรายการก[ล]างเมืองสนทนา ตอน ข้ามเพศ ข้ามเขตแดน) (ไทยพีบีเอส 2557)

ในท้องถิ่นอีสาน คำว่า “กะเทย” เป็นอีกคำหนึ่งซึ่งเป็นที่คุ้นกันดีของชาวบ้าน เพื่อใช้ในการจำแนกแยกแยะความเป็นเพศที่ไม่สามารถจัดลงกล่อง 2 กล่อง คือ “ผู้ชาย” และ “ผู้หญิง” ได้ จากชุดความคิดเกี่ยวกับความเป็นเพศที่ชาวบ้านคุ้นชินว่า “ผู้หญิง” จะมีลักษณะอย่างไร และ “ผู้ชาย” จะต้องมีความเป็นอย่างไร ในสารคดีของรายการก[ล]างเมืองสนทนา ตอน ข้ามเพศ ข้ามเขตแดนนั้นทางรายการไปถ่ายทำชีวิตของลุงศักดิ์หรือที่คนในหมู่บ้านเรียกกันติดปากว่า “ศักดิ์กะหรี”¹ ชายวัย 52 ปี ในจังหวัดยโสธร อัตลักษณ์ภายนอกของลุงศักดิ์ดูแล้วก็เหมือนผู้ชายทั่วไป คือ ตัดผมสั้น แต่งตัวในชุดเสื้อผ้านักเรียน และไม่ได้แต่งตัวแต่งหน้าทาปากเหมือนกะเทยทั่วไป เพียงแต่ลุงศักดิ์จะเป็นผู้ที่ชอบในเรื่องของการแต่งหน้า เสริมสวย ทำผม ฟ้อนรำ หรือจัดขบวนแห่ต่างๆ เวลาว่างงานบุญในหมู่บ้าน การข้ามบทบาทมาทำ “งานของผู้หญิง” ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านไม่จัดให้เขาอยู่ในกล่องของ “ผู้ชาย” ชาวบ้านหลายคนพยายามอธิบายความเป็นเพศของลุงศักดิ์ เช่นว่า...

“มันบ่คือผู้ชาย มันคล้ายแม่หญิง มันเป็นแบบว่า อ่อนๆ แ่อนๆ หยั่งมันเป็นเบ็ดคด งานบ้านงานยังการกับข้าว-กับน้ำ มันก็เป็นเบ็ด ยามมีงานมันก็ไปแต่งหน้าโลด มือนี่เพ็กก็จะมาที่นี้ มางานแต่ง มาแต่งหน้าเจ้าสาวเจ้าบ่าว” หรือบางคนบอกว่า... “มันก็เป็นคนแบบว่า เป็นคนในเชิงผู้หญิงผู้ชาย แต่ก๊ีบแม่หญิงคัก ชายก๊ีบแม่ชายคัก เป็นคนที่มักแต่งหน้าแต่งตา แต่ว่าบ่ไปก๊ีบกะเทย” ชาวบ้านบางคนก็บอกว่า... “แกก็มีนิสัยที่ออกลักษณะคล้ายๆ กิ่งผู้หญิงกิ่งผู้ชาย แต่ก็ไม่ใช้ลักษณะว่าเป็นกะเทยแท้” ความไม่แน่ใจในการนิยามความเป็นเพศของลุงศักดิ์นี้ก็พอจะเข้าใจได้ เนื่องจากสังคมไทยมีคำนิยาม “ความเป็นเพศ” ที่ค่อนข้างจำกัด ดังนั้นเมื่อเจอกับ “ความเป็นเพศ” ที่ไม่สามารถจับยึดลงกล่อง “ผู้ชาย” “ผู้หญิง” หรือ “กะเทย” ได้ ก็เกิดความไม่แน่ใจในการเรียกหรือนิยามความเป็นเพศของลุงศักดิ์เช่นนี้ โดยเฉพาะชาวบ้านในชนบทที่อายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป มักจะไม่รู้จักคำว่า “เกย์” เพราะคำนี้เป็นคำที่สังคมไทยเพิ่งจะนำเข้ามาจากชาติตะวันตกเมื่อไม่นานมานี้ เพื่อแยกแยะความเป็นเพศ “เกย์” ซึ่งเป็นชายรักชายที่ยังดำรงคุณลักษณะของ “ความเป็นชายปกติ” ออกจาก “กะเทย”

¹ คำว่า “กะหรี” ที่พวงท้ายชื่อของลุงศักดิ์ไม่ได้มีนัยยะหมายถึงโสเภณี แต่เป็นคำพวงท้ายที่ชาวบ้านให้คำอธิบายว่าหมายถึง บุคลิก ลักษณะนิสัยส่วนตัวของลุงศักดิ์ ที่เป็นคนที่เข้ากับคนงาน เข้าออกบ้านนั้นบ้านนี้ได้ทุกหลังคาเรือน มักไปฝากท้องกินข้าวกับบ้านนั้นที่ บ้านนี้ที่ เวลาว่างงานของชุมชนและชาวบ้านขอความช่วยเหลือ ลุงศักดิ์ก็จะมีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือที่ตลอด

ซึ่งมีลักษณะที่เข้าใจ “ความเป็นหญิง” มากกว่า ประเด็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ วิธีคิดของชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานนั้น การจำแนกแยกแยะความเป็นเพศนอกจากจะดูจากอัตลักษณ์ภายนอกแล้ว ชาวบ้านยังมองที่การแสดงบทบาทหน้าที่ของคนนั้นด้วย เห็นได้ชัดจากกรณีของลุงศักดิ์ ที่เขาไม่ถูกจัดว่าเป็น “ผู้ชาย” ก็เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้านเห็นว่า... “งานบ้านงานหยัง การกับข้าว กับน้ำ มันก็เป็นเบ็ด ยามมีงานมันก็ไปแต่งหน้าโลด ” หรือ “มันก็เป็นคนประเภทมักพื้อน มักแต่งหน้า ” หรือ... “ชอบพื้อน ชอบแต่งตัว แต่งหน้าให้คนอื่นเวลามีงานบุญ อย่างงานแข่งบุญบั้งไฟอะไรพวกนี้แกชอบไปแต่งหน้าแต่งตัวให้คนอื่นเขา แต่งหน้า ทำพานดอกไม้ แต่งชุดแข่งบั้งไฟ งานผู้หญิงมันก็ทำเป็นหมด ”

ในความรับรู้ของชาวบ้านอัตลักษณ์แบบลุงศักดิ์จึงอาจไม่ชัดเจนนักหากจะนิยามหรือเรียกว่า “กะเทย” อย่างเต็มปาก คุณยายท่านหนึ่งบอกว่า... “ถ้าบอกว่า เป็นกะเทยมันก็ไม่ได้แต่งหน้าแต่งตาอะไร ถ้าไม่ใช่ตอนที่พาเขาไปพื้อนไปรำ ที่(เคย)เจอในหมู่บ้านนี้คนอื่นเขาจะใส่รองเท้าส้นสูงกันทาแป้ง ทาลิปสติก ย้อมผมแดง ผมดำใส่รองเท้าส้นสูง เดินอ้อนแอ้นๆ แบบนั้นถึงจะใช้ แค่นี้ดูแล้วไม่ใช่หรอก ” (จากรายการก[ล]างเมืองสนทนา) จากตรงนี้ก็จึงน่าคิดต่อว่าแล้วตัวตนของกะเทยในท้องถิ่นอีสานแสดงออกอย่างไร

พรเทพ แพรขาว (2554) ให้ภาพของกะเทยในท้องถิ่นอีสานว่าเป็นผู้ที่มี “ความเป็นหญิง” และ “ความเป็นชาย” ดำรงอยู่ร่วมกัน และดำรงบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายควบคู่กันไป ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากเงื่อนไขของการประกอบอาชีพ และสถานภาพทางเศรษฐกิจที่กะเทยในท้องถิ่นอีสานยังมักต้องประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำงานหนัก ลักษณะงานดังกล่าวต้องอาศัยความแข็งแรงและไม่เอื้อที่จะให้กะเทยพะว้าพะวงกับเรื่องความสวยความงามมากนัก อีกทั้งการประกอบอาชีพแบบหาเช้ากินค่ำก็ทำให้กะเทยในท้องถิ่นอีสานไม่สามารถจะลงทุนกับการเปลี่ยนแปลงร่างกายด้วยการเทคยาฮอร์โมน หรือศัลยกรรมต่างๆ ได้ ในบทความของพรเทพชิ้นหนึ่งเรื่อง “กะเทยชื่อแดงกวางกับวิธีคิดเรื่องเพศในท้องถิ่นอีสาน” ให้ภาพของ “แดงกวาง” กะเทยวัย 40 ปี ว่ามีรูปร่างกำยำบึกบึนอย่างผู้ชาย ไว้ผมยาวอย่างผู้หญิง ผิวพรรณหยาบกร้าน มีอาชีพเกษตรกร ทำนา เลี้ยงหมู เพาะไถ่ชนขาย และตัดผมผู้ชายในช่วงตอนเย็นหลังจากเสร็จงานในภาคการเกษตร ชีวิตเกษตรกรของแดงกวางเป็นลักษณะครบวงจร ทำนาเพื่อให้ได้ข้าวเหนียวมาเป็นหลักในชีวิตประจำวัน เลี้ยงหมูเป็นแม่พันธุ์เพื่อเพาะลูกหมูขาย ในพื้นที่เลี้ยงหมูมีบ่อปลานิล 2 บ่อ มีเครื่องสีข้าวซึ่งใช้สีข้าวให้คนในชุมชนเพื่อแลกกับราที่จะนำมาใช้เลี้ยงหมู ด้วยลักษณะอาชีพดังกล่าว ก็ทำให้แดงกวางไม่ได้ใส่ใจกับเรื่องความสวยความงามมากไปกว่าการทำมาหากิน อีกทั้งสภาพแวดล้อมก็ไม่ได้เอื้อให้ต้องแต่งตัวสวยไปอวดใคร จะมีบ้างในบางโอกาสพิเศษๆ เท่านั้นที่แดงกวางจะแต่งหน้า ทาปาก เช่น การไปทำบุญ งานเลี้ยง

รื่นเรึง ออกเที่ยวงานแสดงหมอลำ (พรเทพ แพรขาว 2554: 3-5) ซึ่งลักษณะของการประกอบสร้างตัวตนเหล่านี้ พรเทพเรียกว่าเป็นการ “แต่งแต่เปลือก” จะมีก็เพียงการไว้ผมยาวที่ค่อนข้างยาวแต่การไว้ผมยาวก็เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นเพศกะเทย (จากรายการก[ล]างเมืองสนทนา) (ไทยพีบีเอส 2557)

นอกจากอัตลักษณ์ภายนอกในแบบที่เรียกว่า “แต่งแต่เปลือก” แล้ว การแสดงออกถึงตัวตนความเป็นกะเทยของแดงกวางยังแสดงออกผ่านการใช้คำสรรพนามแทนตัวเองว่า “หนู” หรือ “ดิฉัน” ในขณะที่ผู้บ่าววัยรุ่นในหมู่บ้านจะเรียกเธอว่า “ผู้สาว” ซึ่งหมายถึงผู้หญิง และเมื่อแดงกวางได้ยินคำเรียกเช่นนั้นก็จะรู้สึกภูมิใจ รู้สึกดี นอกจากนี้ อัตลักษณ์กะเทยในท้องถิ่นอีสานยังแสดงออกผ่านการแสดงบทบาทหน้าที่ในชุมชนในลักษณะของการทำ “งานของผู้หญิง” อย่างเช่น เวลาว่างงานบุญหมู่บ้านแดงกวางก็จะรับบทบาทเป็นแม่บ้านประกอบอาหาร (พรเทพ แพรขาว 2554: 5) ซึ่งคล้ายกับลักษณะของลูกศักดิ์ในสารคดีที่มีบทบาทหน้าที่ช่วยงานของชุมชนซึ่ง... “งานเด่นๆ ของเขา คือ หนึ่ง เขาช่วยงานสังคม มีงานประเพณี มีงานขึ้นบ้านใหม่ มีงานบุญ เขาก็ไปช่วย เขาชอบช่วยสังคม ช่วยเหลือสังคม ช่วยเหลือเพื่อนบ้านดี ทำอาหาร บริการ เสิร์ฟ ” หรือบางคนก็บอกว่า... “เวลาว่างงานบุญ อย่างงานแข่งบุญบั้งไฟอะไรพวกนี้แกชอบไปแต่งหน้าแต่งตัวให้คนอื่นเขา แต่งหน้า ทำพาดดอกไม้ แต่งชุดแข่งบั้งไฟ งานผู้หญิงมันก็ทำเป็นหมด ” (จากรายการก[ล]างเมืองสนทนา) (ไทยพีบีเอส 2557)

ในแง่พื้นที่ทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านยังอาจมองได้ว่าเป็นพื้นที่ซึ่งกะเทยในท้องถิ่นอีสานจะสามารถแสดงออกซึ่งตัวตนของพวกเขาได้ ผ่านการรับบทบาทหน้าที่ อย่างเช่นการเป็นผู้ฟ้อนรำ แข่งงานบุญบั้งไฟหรือเป็นผู้สอนคนอื่น เป็นช่างแต่งหน้าทำผมและจัดหาเครื่องแต่งกาย จัดทำพาดบายศรี ตกแต่งสถานที่และขบวนแห่ต่างๆ บางครั้งกะเทยจะให้คำนิยามเกี่ยวกับเทศกาลงานบุญประจำท้องถิ่นอีสานว่าเป็น “เทศกาลแต่งหญิง” เนื่องจากในช่วงเวลาปกติพวกเขาส่วนใหญ่มีรูปลักษณะผู้ชายและมีเพียงผมยาวเท่านั้น ดังนั้นเมื่อถึงฤดูกาลจัดงานแสดงหมอลำในงานบุญต่างๆ กะเทยจะแสดงอัตลักษณ์อย่างโดดเด่นเพื่อเป็นนัยให้ผู้ชายที่มาเที่ยวหมอลำรู้ว่าตนคือกะเทย (จากบทความกะเทยชื่อแดงกวาง) (พรเทพ แพรขาว 2557: 5)

หมอลำซึ่งเป็นการแสดงในวัฒนธรรมของอีสานได้กลายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่กะเทยในท้องถิ่นอีสานใช้แสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ทางเพศผ่านการแต่งกายข้ามเพศในแบบที่เรียกว่า “ฟ้าขาด” และมีความสัมพันธ์ทางเพศกับ “ผู้บ่าว” ในลักษณะความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “เล่นไม้” และ “จัดเซ้” การแสดงหมอลำจะเริ่มขึ้นในช่วงงานบุญกฐินช่วงออกพรรษา กะเทยจะตะเวนเที่ยวชมการแสดงหมอลำทั้งในหมู่บ้านตัวเองและหมู่บ้านใกล้เคียง ในเวลาดังกล่าวจะเป็นโอกาสพิเศษที่จะทำให้พวกเขา

แต่งหน้าและแต่งตัวในชนิดที่เรียกได้ว่า เกินความเป็นหญิง หรือที่เรียกว่า “ฟ้าขาด” เพื่อเป็นสัญญาณให้คนในงาน โดยเฉพาะ “ผู้บ่าว” รับทราบว่าตนคือ “กะเทย” การแสดงอัตลักษณ์ที่ชัดเจนนี้นอกจากจะทำให้พวกเขาลดอคติเวลาที่ “ผู้บ่าว” มีเรื่องต่อยตีกันแล้ว มันยังจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางเพศระหว่าง “ผู้บ่าว” กับ “กะเทย” ซึ่งมีทั้งในลักษณะที่เรียกว่าต้องมีการแลกเปลี่ยน นั่นก็คือ “ผู้บ่าว” ต้องการเงินเพื่อไปซื้อเหล้ามาต่อความสนุกสนาน ส่วน “กะเทย” ต้องการมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย และในลักษณะที่ไม่ต้องมีการแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นเรื่องของความพึงพอใจระหว่าง “กะเทย” กับ “ผู้บ่าว” พรเทพ แพรขาว (2551) วิเคราะห์ว่าความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “การเล่นไม้” และ “การจัดเจ้า” เป็นวัฒนธรรมย่อยในกลุ่มของ “ผู้บ่าว” และ “กะเทย” ที่มาเที่ยวชมหมอลำ และมีการเรียนรู้ สืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะจบลงไปพร้อมกับการแสดงหมอลำในครั้งนั้นๆ กะเทยในท้องถิ่นอีสานส่วนใหญ่จะเลือกมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้ชายรักต่างเพศ จะไม่เลือกมีความสัมพันธ์ทางเพศกับเกย์เพราะคิดว่าเป็นบุคคลประเภทเดียวกัน ในชุมชนอีสานกลุ่มกะเทยจะเรียกเกย์ว่า “ผักอีตู” (แมงลัก) “ผักขา” (ชะอม) ผักทั้งสองกลืนนี้มีกลิ่นแรงเหม็นเขียว ถ้ากะเทย “หยิบผิด” หรือมีเพศสัมพันธ์กับเกย์จะเรียกว่า “กินของคะลัม” (รับประทานของแสดหรือผิดสำแดง) (พรเทพ แพรขาว 2551: 383) พื้นที่หมอลำจึงเป็นพื้นที่พิเศษที่เปิดโอกาสให้กะเทยได้แสดงตัวตนและความปรารถนาทางเพศของตนเองและก่อเกิดปฏิสัมพันธ์ทางเพศแบบนอกรอบ (พรเทพ แพรขาว 2556) เมื่อเปรียบเทียบกับในสังคมเมืองซึ่งมีพื้นที่หลายแห่งรองรับการปฏิสัมพันธ์ทางเพศที่หลากหลาย เช่น ผับ บาร์ และสถานเริงรมย์อื่นๆ ในขณะที่ในชนบทอีสานไม่ค่อยมี ดังนั้น พื้นที่หมอลำจึงตอบโจทย์ความต้องการของกะเทยได้

ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศของกะเทยในท้องถิ่นอีสานนั้นมีความซับซ้อน ในบทความเรื่อง ผู้สาวหน้าฮ้านหมอลำ ความสัมพันธ์ระหว่างกะเทยและผู้ชายในคอนเสิร์ตหมอลำอีสานประเด็นเรื่อง “ผู้บ่าวกินจุ” เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่ฝ่าย “ผู้บ่าว” เป็นผู้ใช้ปากอมอวัยวะเพศของกะเทยหรือบางครั้งถึงขั้นให้กะเทยสอดใส่อวัยวะเพศของเธอเข้าไปในช่องทวารหนักของ “ผู้บ่าว” ในการมีเพศสัมพันธ์ (คำบอกเล่าของกะเทย) (พรเทพ แพรขาว 2556: 79) รูปแบบการมีเพศสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าเพศสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้บ่าว” กับ “กะเทย” ไม่ได้ยึดติดเฉพาะการที่ “ผู้บ่าว” เป็นฝ่ายเอากะเทยแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น นอกจากนี้ ยังพบว่าความสัมพันธ์ทางเพศของกะเทยในท้องถิ่นอีสานก็เชื่อว่าจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีกับ “ผู้บ่าว” เพียงเท่านั้น มีหลายกรณีให้เห็นที่กะเทยมีลูก มีเมีย ในช่วงสนทนาของรายการ “ก[ล]างเมืองสนทนา” พรเทพ แพรขาว ได้ยกตัวอย่างกรณีพ่อค้าอายุราว 50 ปี มีครอบครัว มีภรรยา ทำมาหากินอยู่ด้วยกัน ด้วยการขายของชำในหมู่บ้าน แต่พอถึงช่วงเวลาที่งานกีฬา อบต. หรือมีกีฬา พ่อค้าคนนี้จะแต่งหญิงเป็นดรัมเมเยอร์บ้าง ซึ่งบางทีภรรยาแกล้งเป็นคนหาชุดมาให้ อีกกรณีเป็นครูสอนเต้นในวงหมอลำ ซึ่งมีลูกสาวเป็น

ทางเครื่องอยู่ในนั้นด้วย (จากรายการก[ล]างเมืองสนทนา) หรือจากข้อมูลที่ผู้เขียนสัมภาษณ์กะเทยโรงงาน ก็ได้สะท้อนให้เห็นภาพกะเทยในท้องถิ่นอีสานหลายกรณี ซึ่งบางคนมีเมียอยู่กินด้วยกันและมีลูกด้วยกันถึง 5 คน และจากการพูดคุยกับพรเทพ แพรขาว ทางโทรศัพท์เขาให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “กะเทยกลุ่มนี้จะเรียกกันว่า “กะเทยมีเมีย กะเทยมีลูก” (สัมภาษณ์พรเทพ, 19 ก.ค. 57)

จากการทบทวนข้างต้นทำให้ผู้เขียนเห็นความมีชีวิตชีวาของเพศวิถีท้องถิ่นอีสาน ซึ่งความจริงแล้วในท้องถิ่นอีสานมีพื้นที่ให้กับความหลากหลายของเพศนอกรอบอยู่ไม่น้อย ปฏิบัติการในพื้นที่งานบุญ งานประเพณีต่างๆ ในชุมชนล้วนสะท้อนให้เห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นบทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้ฟ้อนรำ เชื้อบุญบั้งไฟหรือบทบาทของการเป็นผู้สอน การเป็นผู้แต่งหน้าทำผม จัดขบวนแห่ จัดทำพานบายศรีต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงควมมีชีวิตของกะเทยในท้องถิ่นอีสาน หรืออย่างกรณีพื้นที่หมอลำซึ่งเป็นพื้นที่ที่กะเทยสามารถแสดงออกซึ่งตัวตนและเพศวิถีนอกรอบได้ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับการมีอยู่ของกะเทยของคนในท้องถิ่นอีสาน การยอมรับในแง่นี้อาจไม่ได้หมายถึงการยอมรับในความเป็นเพศ หากแต่เป็นการยอมรับในบทบาทหน้าที่ในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง การยอมรับถึงการมีอยู่ของเพศนอกรอบยังสะท้อนออกมาถึงจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น อย่างเมื่อไม่นานมานี้มีข่าวว่ามีการสร้าง “ห้องน้ำบั้นเตาเก้” ของโรงเรียนกำแพง ซึ่งตั้งอยู่ในอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากว่ามีนักเรียนเพศที่สาม จำนวนนับร้อยคน และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นอีก และเนื่องจากเกิดปัญหาเวลาที่นักเรียนเพศที่สามเข้าห้องน้ำชายและมักถูกเพื่อนผู้ชายแกล้งจนไม่กล้าเข้าห้องน้ำ (ศรีสะเกษทูเดย์ดอทคอม 12 มิ.ย. 51)

2.3 เหตุของการย้ายถิ่น: ประสบการณ์ชีวิตของกะเทยจากชนบทอีสานที่ย้ายถิ่นมาทำงานโรงงาน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเหตุปัจจัยของการอพยพย้ายออกจากชนบทอีสานเพื่อเข้าไปทำงานในเมืองของชาวชนบทอีสานมีหลากหลายแง่มุม ทั้งในแง่มุมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่เหตุผลที่เลือกมาทำงานโรงงานนั้น กะเทยจากชนบทอีสานให้เหตุผลว่างานโรงงานเป็นงานในร่มและเป็นงานที่ไม่ต้องคอยเทคโนโลยี รับใช้หรือเอาใจใครเหมือนงานบริการอย่างงานสาวเสิร์ฟ งานแม่บ้าน ฯลฯ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า “งานโรงงาน” นอกจากจะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นแหล่งที่มาของรายได้แล้ว ยังเป็นแหล่งที่มาของ “สถานภาพ” ที่ดีกว่าเมื่อเทียบกับงานอื่นภายใต้ข้อจำกัดในเรื่องของระดับการศึกษาที่พวกเขามี ซึ่งส่วนใหญ่จะจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 3 หรือ 6

2.3.1 “บัวลา” กับปัญหาทางเศรษฐกิจและความไม่ชอบทำงานในไร่นา

“บัวลา” อายุ 28 ปี จบการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 3 จาก การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) บ้านเกิดอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี ครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป ด้วยความที่ครอบครัวของเธอมิที่ดินอันน้อยนิดจึงปลูกข้าวไว้กินเองและอาศัยไปเป็นแรงงานรับจ้างบนที่ดินคนอื่น ก่อนที่บัวลาจะย้ายไปทำงานนอกหมู่บ้าน บัวลาเคยทำงานรับจ้างทั่วไปแล้วแต่ว่าใครจะมาจ้างไปทำ บางทีก็มีคนมาจ้างไปเกี่ยวข้าวบ้าง แยกข้าวบ้าง

ตอนอายุ 13 ปี เธอก็เริ่มออกไปทำงานรับจ้างก่อสร้างโดยทำหน้าที่ผสมปูน ได้ค่าจ้างวันละ 120 บาท แต่ทำได้แค่ประมาณ 9 วัน แต่เนื่องจากตอนนั้นยังเด็กมาก ทนคิดถึงแม่ไม่ไหว จึงกลับบ้าน “บัวลา” ออกจากบ้านไปทำงานต่างจังหวัดอย่างจริงจัง เมื่อตอนอายุ 18 ปี

ตอนอายุประมาณ 18 ปี “บัวลา” ก็ลงมาหาพี่ชายที่จังหวัดระยองซึ่งทำงานโรงงาน อยู่ นั้น เธอได้งานที่บริษัทบ้านฉางคลีนนิ่งซึ่งเป็นบริษัทซักคอนแทคท์ที่จัดหาแม่บ้านให้กับบริษัทต่างๆ ตอนนั้นถูกส่งไปทำงานเป็นแม่บ้านประจำอยู่ที่บริษัท ไบเออร์ซึ่งผลิตเม็ดพลาสติก แต่ก็ได้ประมาณ 2 ปี ก็เกิดเรื่องหนี้สินของพี่สาวที่ทำไว้คือพี่สาวติดหนี้ไว้แล้วไม่ใช้คืน เจ้าหนี้จึงมาตามทวงเอา กับ “บัวลา” เธอจึงลาออกกลับไปอยู่บ้านได้ประมาณ 3-4 เดือน จากนั้นก็ไปได้ทำงานที่บริษัท ธนพัฒน์ ไปทำอยู่แผนกเย็บปักผ้า ได้เงินเดือน 6,000 บาท ทำได้เพียง 6 เดือน ก็กลับบ้าน จากนั้นเพื่อนก็ชวนไปทำงานโรงงาน sky food ซึ่งทำไก่ย่าง อยู่แถวๆ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ได้เงินสองสัปดาห์ครั้ง ครั้งละประมาณ 6,000 – 7,000 บาท แต่ก็ต้องทำโอทีเล็กน้อยประมาณเที่ยงคืน หรือ ตีสองแทบทุกคืน โดยเธอจะทำหน้าที่ย่างไก่อยู่ได้ประมาณ 6 เดือนก็ลาออก มาเก็บถุงพลาสติกตามโรงงานแล้วไปล้างขายเพื่อนำไปทำรีไซเคิลทำได้ไม่นาน คนที่บ้านก็ชวนไปทำงานเป็นแม่บ้านที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทำหน้าที่เสิร์ฟกาแฟให้อาจารย์ในคณะ ล้างถ้วยล้างจาน และล้างห้องน้ำได้เงินเดือนประมาณ 6,400 – 6,500 บาท ทำงานตั้งแต่ 07.00-18.00 น. ทำได้ประมาณ 6-7 เดือน ก่อนจะมาทำงานโรงงานในปลวกแดงเมื่อตอนปี 2553 น้องสาว ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันเป็นคนชวนให้ “บัวลา” ลงมาสมัคร โดยในระยะแรกบัวลาพักอาศัยอยู่กับน้องสาวคนดังกล่าว ทำงานได้ซักระยะก็ย้ายไปเช่าอีกห้องที่เป็นส่วนตัว

ในช่วงฤดูร้อนของปี 2555 ผู้เขียนได้โทรศัพท์ไปไต่ถามสารทุกข์สุกดิบหลังจากที่ไม่ได้คุยกันนาน แต่เมื่อได้พูดคุยกับปลายสายโทรศัพท์ ถึงได้ทราบว่า “บัวลา” ได้ลาออกจากการกลับไปพักอาศัยอยู่บ้านที่อำเภอทุ่งศรีอุดม จังหวัดอุบลราชธานีได้ซักระยะหนึ่งแล้ว เนื่องจาก “บัวลา” มีอาการปวดข้อเข่าอย่างหนัก บางครั้งถึงขั้นมีอาการปวดบวมอักเสบ เจ็บปวดทรมานมากถึงขนาดเดินไม่ได้ จึงลาออกไปพักอาศัย

เมื่ออาการเจ็บป่วยทุเลาเบาบางลง “บัวลา” ก็ต้องรีบหางานรับจ้างในละแวกบ้านทำทันที เนื่องจากในช่วงนั้น ครอบครัวของบัวลาประสบกับมรสุมชีวิตอย่างหนักเมื่อพี่ชายคนโตสุดติดคุกด้วยคดีฆ่าปาดคอภรรยา ส่วนพี่ชายคนรองก็มาเสียชีวิตลงด้วยโรค HIV เหลือเพียงพี่สาว (ซึ่งก็มีครอบครัวแล้ว) น้องสาว (ซึ่งมีลูกและส่งมาให้แม่เลี้ยงที่อุบลราชธานี) และตัวบัวลาเองที่ต้องเป็นกำลังหลักในการหาเงิน

ที่อุบลราชธานี ครอบครัวของ “บัวลา” มีที่ดินอยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นที่นาซึ่งก็เป็นที่ดินของพี่เขยมีอยู่จำนวน 10 ไร่ นอกนั้นก็เป็นที่สำหรับอยู่อาศัยซึ่งก็มีไม่มาก ที่ดินเหล่านั้นจึงถูกใช้ประโยชน์เพื่อทำกินภายในครอบครัวเท่านั้น แต่ครอบครัวของบัวลาจะอาศัยการใช้แรงงานทำงานรับจ้างบนที่ดินของคนอื่นเพื่อหารายได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้น เมื่อหายจากอาการเจ็บป่วย “บัวลา” ก็เริ่ม หารายได้ด้วยการตามพี่สาวและพี่เขยไปทำงานรับจ้างในละแวกหมู่บ้าน อย่างเช่น รับจ้างถอนหญ้าตามร่องมันสำปะหลัง ตามสวนยางพารา รับจ้าง “ฟันมัน”² ปลูกลม ขุดหัวมัน และ “ขึ้นมัน”³ โดยจะมีรายได้จากการรับจ้างประมาณ 200 บาท ต่อวัน ซึ่งงานรับจ้างทั่วไปในภาคการเกษตรดังกล่าวนี้เมื่อเทียบกับงานโรงงานที่บัวลาเคยทำ ก็นับว่าเป็นงานที่ได้รายได้น้อยกว่า หน้าที่ยังเป็นงานที่ไม่มั่นคง เพราะไม่ได้มีมาให้ทำเป็นประจำทุกวัน

ในช่วงฤดูกาลทำนา “บัวลา” ก็จะเป็นแรงงานหลักที่จะต้องช่วยที่บ้านทำนา เมื่อทำนาในส่วนของการครอบครัวเสร็จ ก็จะไปรับจ้างดำนาในที่นาของคนในหมู่บ้าน ในตอนกลางคืน ก็จะไป “ใส่เบ็ด”⁴ และ “ส่องเจียด”⁵ เมื่อได้มาก็จะนำไปใส่ถุง ชั่งกิโล และแม่ของ “บัวลา” ก็จะเป็นคนนำไปขายที่ตลาดตอนเช้า

² “ฟันมัน” หมายถึง การตัดกิ่งมันสำปะหลังเพื่อนำกิ่งนั้นไปปักลงดิน เพื่อปลูกลมอีกชุดหนึ่ง

³ “ขึ้นมัน” หมายถึง การลากลึงหัวมันสำปะหลังที่ทำการขุดแล้วขึ้นรถบรรทุก เพื่อนำไปส่งโรงงานผลิตแป้ง

⁴ “ใส่เบ็ด” หมายถึง การนำเบ็ดที่ทำจากไม้ไผ่เป็นคันสั้นๆ ไปปักตามคันนา

สภาพแวดล้อมและวิถีการใช้ชีวิตในชนบทแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับเมื่อสมัยที่ทำงานโรงงาน ไม่ว่าจะเป็นตารางชีวิต สถานที่ทำงาน ลักษณะงานที่ทำ กิจกรรมยามว่าง ในระหว่างที่สนทนากับ “บัวลา” ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า นอกจากเหตุผลในด้านเศรษฐกิจ คือ รายได้น้อยและเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอนแล้ว “บัวลา” มักจะบ่นถึงความยากลำบากจากการทำงานในภาคเกษตรที่ต้องตากแดดผิวดำ ลุยโคลนเปอะเปื้อนอีกด้วย “บัวลา” บ่นผ่านสายโทรศัพท์ให้ผู้เขียนฟังว่า...

“บางวันมีคนมาจ้างเกี่ยวข้าว เค้าให้วันละ 200 แต่แดดร้อนมาก เกือบเป็นลม ทำงานโรงงานดีกว่าเพราะได้อยู่ในร่ม บางวันไปดักปลา ตกปลากับน้ำที่ห้วยแถวบ้าน ตากแดดหน้าดำ ยิ่งช่วงทำนา ต้องช่วยที่บ้านทำนา ยิ่งหน้าดำ ดำเพราะแดด ชี้อโคลน กระเด็นโดนหน้า โคนอะไร ไม่สวยเลย เข้ากรุงก็ได้สวณิดหน่อย เพราะไม่เจอแดด ไม่เหยียบชี้อโคลน” (สัมภาษณ์บัวลา, 27 พฤศจิกายน 2555)

เมื่ออาการเจ็บป่วยทุเลาเบาบางลง “บัวลา” ก็ต้องรีบหางานรับจ้างในละแวกบ้านทำทันที เนื่องจากในช่วงนั้น ครอบครัวของบัวลาประสบกับมรสุมชีวิตอย่างหนักเมื่อพี่ชายคนโตสุดติดคุกด้วยคดีฆ่าปาดคอภรรยา ส่วนพี่ชายคนรองก็มาเสียชีวิตลงด้วยโรค HIV เหลือเพียงพี่สาว (ซึ่งก็มีครอบครัวแล้ว) น้องสาว (ซึ่งมีลูกและส่งมาให้แม่เลี้ยงที่อุบลราชธานี) และตัวบัวลาเองที่ต้องเป็นกำลังหลักในการหาเงิน

ดังนั้น “บัวลา” จึงตั้งใจว่าหลังปีใหม่ (ปี 2556) จะลงไปอยู่กับน้องสาวที่นิคมอมตะซิตี้ จังหวัดระยองซึ่งเป็นคนที่ชักชวนบัวลามาสัมครงานโรงงานเมื่อครั้งก่อน

ความที่ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี พี่ชายซึ่งเคยเป็นกำลังหลักก็มาเสียชีวิตด้วยโรคร้าย ส่วนอีกคนที่ติดคุก เหลือเพียงพี่สาว บัวลา และน้องสาว ซึ่งพี่สาวของบัวลาก็มีลูกมีสามีแล้วต้องรับผิดชอบครอบครัวใหม่ ส่วนน้องสาวคนเล็กก็เลิกกับสามี และทิ้งลูกอายุ 3-4 ขวบไว้ให้แม่เลี้ยงที่บ้าน การทำงานรับจ้างในภาคเกษตรซึ่งรายได้ไม่มาก และไม่แน่นอน อีกทั้งบัวลาเองก็ไม่อยากทำงานในภาคเกษตรเพราะลำบาก ต้องตากแดด ลุยโคลน งานโรงงานจึงตอบโจทย์สำหรับเธอ เพราะอย่างน้อย ก็เป็นงานที่มีรายได้ประจำทุกเดือน สามารถส่งเงินให้กับแม่ของเธอไว้เป็นค่าใช้จ่ายในบ้านได้ และเป็นงานในร่มที่ไม่ต้องตากแดดลุยโคลน

⁵ “ส่องเขียด” หมายถึง การไปหาจับตัวเขียดที่อาศัยอยู่ตามคันนา

2.3.2 “รถเมล์”: “งานโรงงาน” คือทางเลือกที่เป็นไปได้และดีที่สุด ณ ขณะนี้

คำวันหนึ่งในระหว่างที่ผู้เขียนอยู่ในสนาม เพื่อนของผู้เขียนได้พาไปแนะนำให้รู้จักกับ “รถเมล์” กะเทยซึ่งทำงานโรงงานเดียวกัน เราทั้ง 3 คนชวนกันไปนั่งดื่มเหล้าปิ้งที่ร้านในละแวกใกล้หอของ “รถเมล์” จากนั้นผู้เขียนก็เริ่มรู้จักกับรถเมล์มากขึ้นและรู้ถึงความมาเป็นมาเป็นไปของ “รถเมล์” ก่อนที่จะมาทำงานโรงงาน

“รถเมล์” มาจากจังหวัดชัยภูมิ อายุ 28 ปี มีพี่น้องทั้งหมด 5 คน เธอเป็นลูกคนสุดท้อง พ่อของเธอเสียชีวิตตอนที่เธอยังเด็ก พ่อจึงไม่ได้เห็นการไว้ผมยาวและแต่งหญิงของเธอ แต่แม่ของเธอเห็นได้เห็นก่อนจะเสียชีวิตไปเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา เธอเล่าว่าเธอรู้สึกตัวว่าตัวเองเป็นกะเทยมาตั้งแต่เด็กๆ แล้ว เพราะพอเห็นผู้หญิงที่แต่งตัวสวยๆ เธอก็อยากจะแต่งแบบนั้นบ้าง อยากสวยแบบนั้น เธอเคยร้องไห้แม่ซื้อกระโปรงให้ตามตลาดนัด

“รถเมล์” เรียนไม่จบแม้กระทั่งมัธยมศึกษาปีที่ 3 เนื่องจากสมัยเรียนเธอคิดเที่ยว คิดเพื่อน แต่ที่สามารถเข้าทำงานโรงงานได้ ก็เนื่องจากเพื่อนของเธอช่วยปลอมวุฒิ มัธยมศึกษา 6 ให้ ในระหว่างที่เรียนมัธยมอยู่บ้านที่ชนบทเธอก็รับจ้างทำไร่ ทำนา จนกระทั่งได้พบกับแฟนหนุ่มของเธอ จึงย้ายไปอยู่ด้วยกันที่จังหวัดเพชรบูรณ์ แต่ไปอยู่เพชรบูรณ์ได้เพียงเดือนเศษๆ ก็เลิกรักกันแล้วเธอก็ย้ายกลับมาอยู่บ้าน

จากนั้นเธอก็ไปทำงานทำที่กรุงเทพฯ แล้วก็ได้ทำงานในร้านทำขนมกะหรี่ปั๊ป แต่ก็ทำได้เพียงเดือนเดียวก็ลาออก แล้วเพื่อนของเธอก็ชวนไปทำงานร้านคาราโอเกะที่วังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ทำงานร้านคาราโอเกะได้เกือบปี ก็ย้ายกลับบ้าน ไปทำไร่ อ้อย ทำนา

ในช่วงที่ทำไร่อ้อย ทำนาอยู่ที่บ้าน เพื่อนก็ชวนไปตัดอ้อยที่กาญจนบุรี รายได้จากการตัดอ้อยก็ไม่มากนัก พอได้กินไปอยู่ไป ได้ชื่อของที่ชอบได้บ้าง เมื่อหมดหน้าตัดอ้อยเธอก็กลับมาอยู่บ้าน เหลือเงินติดตัวมาประมาณ 3 พันบาท กลับมาอยู่ที่บ้าน บางวันก็ไปช่วยรุ่นพี่ที่เป็นกะเทยซึ่งเปิดร้านเสริมสวย ไปช่วยแต่งหน้า ทำผม แต่งตัวให้ลูกค้าบ้าง จึงมีทักษะแต่งหน้าทำผมอยู่บ้างโดยอาศัยครูฝึกหลักจำ

ในช่วงสงกรานต์ พี่ชายซึ่งทำงานโรงงานอยู่ที่นิคมฯ กลับมาเยี่ยมบ้าน แล้วเห็นว่าเธอว่างงานอยู่ จึงชวนเธอลงไปทำงานด้วยกัน “รถเมล์” จึงลงมาพักอยู่กับพี่ชายและหา

งานในนิคมภาคตะวันออกตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา โดยบริษัทแรกที่มาทำคือ บริษัท
คูแวน ซึ่งผลิตตู้เย็น ทำอยู่ในแผนกยูเรเทรน ซึ่งทำหน้าที่ประกอบและยิงสกรู โดยจะ
กลับไปอยู่จุดอื่นด้วยทำทั้งในจุดงานของผู้ชายและงานของผู้หญิง สมัยนั้นเธอได้
เงินเดือน เดือนละ 4 พันบาท รวมสวัสดิการและค่าโอทีแล้วก็ได้ประมาณ 6 พัน
บาท ทำอยู่ที่นั่นได้ประมาณ 3 ปี ก็ลาออก เนื่องจากได้งานที่อีกโรงงานหนึ่ง คือบริษัท
คินไก มาทำงานที่บริษัทคินไก ทำได้เพียง 11 เดือน (หมดสัญญาจ้าง) เนื่องจากเธอ
หยุดงานบ่อย ทางบริษัทจึงไม่ต่อสัญญา

จากนั้นก็มาอยู่ที่บริษัทไลอันปอ ซึ่งเป็นบริษัทของไต้หวัน เธอทำงานอยู่แผนกสโตร์
ทำหน้าที่เตรียมชิ้นส่วนจักรยานตามรุ่น และจำนวนที่จะผลิตในแต่ละวัน ทำได้
ประมาณ 3-4 เดือน ก็ลาออก ไปทำงานร้านอาหารโอเกะที่จังหวัดเชียงราย ไม่นานแม่
ของเธอก็เสียชีวิต เธอจึงลาออกและกลับไปอยู่ที่บ้าน ไปทำงานที่สวนอาหารแถวบ้าน
บางครั้งก็ไปกับกะเทยรุ่นพี่ไปเป็นลูกมือรับแต่งหน้าให้คนแถวบ้าน ตกเย็นก็ทำงานที่
สวนอาหารใกล้บ้าน ทำได้ระยะหนึ่งก็มีคนมาชวนให้ไปทำงานร้านอาหารโอเกะที่ภูเก็ต
เธอจึงตัดสินใจไป เพราะได้เงินต่อเดือนประมาณ 1 หมื่นบาท ทำได้ประมาณ 1 ปี ก็
ขึ้นมาอยู่ที่สมุทรปราการมาทำงานร้านอาหารโอเกะซึ่งรายได้น้อย แกรมรายจ่ายก็มาก จึง
อยู่อย่างค่อนข้างอึดอัด เธอเล่าว่า

“ตอนที่ทำคาราโอเกะ “รถเมล์” แทบจะไม่มีกินนะ ไม่ได้ไปไหนด้วย อยากซื้ออะไรก็
ไม่ได้ซื้อ ของใช้ส่วนตัวแทบจะไม่มี บางครั้งโหมล้างหน้าแทบจะไม่ได้ซื้อ ซื้อแค่สบู่
ถูตัวนี่แหละ แต่ทุกวันนี้ “รถเมล์” ก็มีทุกอย่าง ของใช้ส่วนตัว หรือแม้แต่วัสดุมี
ใช้ มีชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม ไม่ต้องไปทำงานร้านอาหาร กลับมาทำงานเหมือนเดิม ”
(สัมภาษณ์รถเมล์, 24 มิถุนายน 2555)

หลังจากที่ลาออกจากที่ร้านอาหารโอเกะที่สมุทรปราการ เธอก็มาไ้งานที่บริษัทอัน
เมอร์ซี ความจริง “รถเมล์” ก็ไม่ได้อยากทำงานโรงงานมากนักเพราะเป็นงานที่หนัก
และเหนื่อย เธออยากทำงานเป็นช่างเสริมสวยตามสตูดิโอมากกว่า แต่ไม่สามารถเป็น
ช่างเสริมสวยได้ เนื่องจากการสมัครเป็นช่างเสริมสวยนั้นต้องใช้ใบประกาศนียบัตรที่
ผ่านการฝึกอบรมมาจากสถาบันอย่างเป็นทางการ แต่สำหรับ “รถเมล์” ไม่มีโอกาส
ได้เรียนเสริมสวย แต่กระนั้นเธอก็ไม่อยากจะไปทำงานเป็นเด็กเสิร์ฟแล้ว เนื่องจาก
รายได้ไม่แน่นอน และไม่มีคามมั่นคง บางเดือนถ้าไม่มีลูกค้า ไม่มีเงินจากทิปของ
ลูกค้า เฉพาะเงินเดือนอย่างเดียวไม่พอใช้จ่ายในแต่ละเดือน

เพื่อนของเธอที่อยู่กรุงเทพฯ ชวนเธอไปทำธุรกิจเครือข่าย ซึ่งเธอก็ลองไปเพราะคิดว่า น่าจะเป็นงานที่สบายกว่า แต่เนื่องจากการทำธุรกิจเครือข่ายต้องใช้เงินเยอะ ในช่วงแรกเธอยังมีเงินเก็บพออยู่ในกรุงเทพฯ ได้ประมาณ 1-2 เดือน หลังจากเงินหมดแล้ว ไม่มีรายได้เพิ่มจากธุรกิจเครือข่าย เธอก็ไม่มีเงินมีใช้ อดมือกินมือ เธอจึงตัดสินใจ กลับมาอยู่กับพี่ชายที่นิคมฯ และไปหาสมัครงานโรงงาน ประมาณ 2 อาทิตย์ เธอก็ ได้รับการติดต่อจากบริษัทซัมคอนแทรกให้ไปทำงานในโรงงานเฟอร์นิเจอร์

“รถเมล์” ผ่านการทดลองทำงานมาหลายอย่างแล้วไม่ว่าจะเป็นงานรับจ้างในภาค เกษตร งานตามร้านอาหาร ร้านคาราโอเกะ งานธุรกิจเครือข่ายแต่สุดท้ายก็วนเวียน กลับมาเป็นสาวโรงงานอีกจนได้ ถึงแม้จะไม่ใช่งานที่เธอปรารถนาจะทำที่สุดแต่เมื่อ งานโรงงานเป็นทางเลือกที่น่าจะดีที่สุดสำหรับเธอ ณ เวลานั้น เธอเลือกที่จะเข้ามา ทำงานโรงงานเก็บเงินเพื่อสานฝันที่เคยฝันไว้ว่าอยากจะเก็บเงินเพื่อลงทุนเปิดร้าน แต่งหน้า เช่าชุดแถวบ้านของเธอ เนื่องจากแถวบ้านมีงานก็พบบ่อย จะมีลูกค้าจำพวกที่เป็นเชิษฐ์หรือเด็กร หรือพวกขบวนพาเหรด

2.3.3 “ปิ๊ป๊” กับความปรารถนาที่จะประสบความสำเร็จในชีวิต

“ก็พิสูจน์ให้เห็นว่าตัวเองทำได้ ตัวเองมีดีกว่า กลับไปต้องมีเงิน มีบ้าน มีรถ ก็คอยดู แล้วกันว่าผู้ชาย กับกะเทยใคร ได้ดีกว่ากัน” (สัมภาษณ์ปิ๊ป๊, 1 กรกฎาคม 2555)

“ปิ๊ป๊” อายุ 22 ปี มาจากจังหวัดขอนแก่น จบมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนภูเวียง วิทยาคม จังหวัดขอนแก่น ที่บ้านประกอบอาชีพการเกษตร พ่อแม่ทำสวน ทำนา “ปิ๊ป๊” มีพี่น้องรวมกันทั้งหมด 3 คน “ปิ๊ป๊” เป็นคนสุดท้อง พี่สาวและพี่ชายทั้งสอง คนทำงานโรงงาน พี่สาวทำงานบัญชีอยู่ในโรงงาน ส่วนพี่ชายทำงานเป็นคนงานฝ่าย ผลิตอยู่บริษัทคัลลอฟ

เมื่อหมดฤดูกาลทำนามแม่ก็จะไปรับจ้างทำงาน โรงงานแวนครปฐุม ส่วนพ่อจะขับ มอเตอร์ไซด์รับจ้าง ส่ง “ปิ๊ป๊” เรียนจนจบ มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากนั้น เมื่อพี่สาวเรียน จบ มัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วไปทำงานโรงงาน พี่สาวจึงแบ่งเบาระพ่อแม่ส่งเสียเธอ เรียนจนจบ มัธยมศึกษาปีที่ 6 จากนั้น เมื่อเรียนจบ “ปิ๊ป๊” ก็พยายามหางานโรงงานทำ ส่วนหนึ่งที่เลือกมาทำงานโรงงานก็เพราะ

“เราเห็นพี่เราทำ เราก็อยากทำ เราเห็น (พี่) เขามีบ้านมีรถ เราก็อยากมี เขามีรถ 2 คัน เราก็อยากมีอย่างเขาบ้าง” (สัมภาษณ์ปีโป้, 23 ตุลาคม 2555)

พ่อและแม่ของ “ปีโป้” ยังไม่ค่อยยอมรับในตัวตนความเป็นกะเทยของเธอซักเท่าไร โดยเฉพาะพ่อที่เกลียดกะเทยมาก เนื่องจากญาติตระกูลของเธอไม่เคยมีใครเป็นกะเทยมาก่อน มีแต่ที่เป็นเกย์ แต่ไม่แต่งหญิงไม่แสดงออกมาก สมัยเรียนตอนอยู่บ้านเธอยังต้องอาศัยขอเงินจากพ่อแม่ใช้

พอเรียนจบเธอก็เริ่มก่อร่างสร้างอัตลักษณ์กะเทยโดยการไว้ผมยาว แต่ก็ไว้ผมยาวได้ประมาณ 2 ปีกว่า เมื่ออายุ 18 ปี เธอก็ลงมาอยู่กรุงเทพฯ เพื่อหางานโรงงานทำเธอก็ต้องตัดผมสั้น เนื่องจากโรงงานแถวกรุงเทพฯ ไม่ค่อยรับกะเทย ทำงานโรงงานแถวกรุงเทพฯ ได้ปีกว่า ก็ย้ายมาอยู่กับพี่สาวเพื่อทำงานโรงงานในภาคตะวันออก ตอนนั้นเธอได้งานที่โรงงานนิวมอเตอร์ คราวนี้เธอไว้ผมยาวอีกครั้ง แล้วเริ่มกินฮอร์โมนเพื่อให้หน้าอกใหญ่ขึ้นได้ เนื่องจากบางโรงงานในแถวนี้เปิดรับกะเทยทำให้เธอไม่ต้องหลบๆ ซ่อนๆ ตัวตนทางเพศแบบกะเทยของเธอ ล่าสุด เธอย้ายจากโรงงานเฟอร์ริส ไปทำงานอีกโรงงานหนึ่งซึ่งเป็นโรงงานญี่ปุ่น เนื่องจากเธอมีปัญหาเกี่ยวกับหัวหน้างานซึ่งเป็นกะเทยแต่งหญิงเช่นกัน แต่เป็นตำแหน่งวิศวกรฝ่ายตรวจสอบคุณภาพ (QC Engineer)

“ปีโป้” เป็นหนึ่งในกะเทยอีกจำนวนหลายคนที่ได้รับแรงกดดันจากญาติพี่น้อง “ปีโป้” ไม่ได้รับการยอมรับจากเครือญาติในตัวตนความเป็นกะเทยของเธอ ลูกของเธอเกลียดกะเทยถึงขั้นไม่รับไหว และไม่ทักทายเธอเวลาเจอกัน ส่วนป้าของเธอที่เคยพูดใส่เธอแรงๆ ในทำนองว่าในตระกูลไม่เคยมีใครเป็นกะเทย แต่ก็ถูกสวนกลับด้วยข้อความที่ว่า “อย่างน้อยฉันก็ไม่เคยเล่นยาบ้า ไม่เคยติดคุก เลี้ยงหลานตัวเองให้ดีกว่าฉันแล้วกัน” นอกจากนี้ “ปีโป้” ยังอ้างตัวเองถึง “ความเป็นคนที่พึ่งตัวเองได้” เธอกล่าวว่า

“ตอนแรกหนูเป็นเด็ก หนูก็ต้องขอเงินพ่อแม่ใช้ การแต่งตัวก็ขอพ่อแม่ใช้มัย แต่ในเมื่อหนูเลือกที่จะยืน(ด้วยตัวเอง) หนูไม่เลือกที่จะใช้เงินพ่อแม่ ก็เป็นตัวพิสูจน์ว่าเนี่ยอยู่ได้ นะ ไม่จำเป็นต้องมีเงินพ่อแม่เนะ หนูเป็นกะเทย หนูก็ส่งเงินให้แม่ใช้ได้ตลอดอะ แล้วพี่ชายละ เขาก็ส่งเงินให้ใช้มัย” (สัมภาษณ์ปีโป้, 1 กรกฎาคม 2555)

แรงกดดันจากญาติทำให้เธอต้องพิสูจน์ตัวเองว่าถึงเป็นกะเทยก็ประสบความสำเร็จในชีวิตได้ เธอบอกกับผู้เขียนว่า “ก็เหมือนนกที่หัดบิน ถ้าบินไม่รอดก็ตาย” เธอหมายถึง

เมื่อเธอตัดสินใจออกมาอยู่ข้างนอกแล้ว ต้องดิ้นรนอยู่ให้ได้ และจะกลับไปเมื่อประสบความสำเร็จเท่านั้น คำว่า “ประสบความสำเร็จ” ในความหมายของเธอคือ ต้องปลูกบ้านให้เสร็จ มีรถยนต์ขับ และมีเงินชกก้อนเพื่อไปลงทุนเปิดร้านขายรองเท้าที่ขอนแก่น เธอบอกว่าถ้ายังไม่มีสิ่งเหล่านี้เธอก็ยังไม่กลับ

ดังนั้น สำหรับ “ปีโป้” แล้ว การออกจากบ้านมาทำงานโรงงาน ก็เพื่อที่จะแสวงหาความสำเร็จในชีวิต พิสูจน์ตัวเองให้คนในครอบครัวและเครือญาติของเธอได้รู้ว่า แม้ว่าเธอจะเป็นกะเทย แต่เธอก็ไปสู่ “ความสำเร็จ” ได้เช่นกัน

“ปีโป้” เลือกทำงานโรงงานเพราะเธอเห็นว่าได้เงินเยอะ มีโอทีและสวัสดิการดีกว่างานด้านบริการอย่าง เด็กเสิร์ฟ หรือ พนักงานขาย เธอบอกว่า

“หนูเป็นคนใจร้อน เป็นเด็กเสิร์ฟไม่ได้หรอก เป็นเด็กเสิร์ฟหนูไม่ชอบ หนูไม่ชอบงานบริการอะ มันต้องไปเทคแคร์เค้า ไม่ชอบ หนูไม่ชอบเทคแคร์ใครมากมาย... (ส่วน) เป็นพนักงานขาย ความคิดหนูนะ หนูว่าได้นิยมน้อยอะ หนูไม่คิดว่าเค้าจะได้เงินเยอะ... ทำงานโรงงานหนูว่าโอเคนะ พอใช้นะ ก็ได้ประมาณ 16,000 – 17,000 ถ้าเราขยัน (ทำโอที) เรายังได้อะ... (ส่วน) เสริมสวย ถามว่าหนูเรียนได้ไหม หนูเรียนได้ พ่อแม่อีกเคยส่งเรียนนะ แต่ใจไม่รัก หนูไม่ชอบอะ ไม่ชอบที่จะไปทำให้คนอื่นอะ ไม่ชอบที่จะบริการใคร” (สัมภาษณ์ปีโป้, 1 กรกฎาคม 2555)

เมื่อโรงงานเปิดที่ทางให้กับกะเทย ก็ทำให้พวกเธอมีทางเลือกในการประกอบอาชีพในเมืองมากขึ้น สิ่งที่ “ปีโป้” พูดยังนั้น น่าสนใจตรงที่ว่า นอกจากงานด้านบริการจะเป็นงานที่รายได้น้อยและไม่มั่นคงแล้ว พวกเธอยังมีทัศนคติและมีการให้ความหมายกับงานแต่ละประเภทต่างกันไป งานบริการสำหรับเธออาจดูเป็นงานที่มีศักดิ์ศรีน้อยกว่างานโรงงานเนื่องจากเป็นงานที่ต้องไปคอยรับใช้ ดูแล เทคแคร์ลูกค้า

2.3.4 “เจเจ” และ “กล้วย” กับความปรารถนาที่จะบริโภคความทันสมัย

“เจเจ” อายุ 21 ปี มาจากจังหวัดขอนแก่น เธอจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่บ้านของเธอมีนาอยู่ประมาณ 20 ไร่ ทั้งทำขายและไว้กินเอง “เจเจ” เป็นลูกคนโต และมีน้องสาว 1 คน ที่บ้านของเธอเป็นค้ายมวยตอนเป็นเด็ก พ่อของเธอหมยมันปั่นมืออยากให้เธอเป็นนักมวย แต่เมื่อมารู้ภายหลังว่าเป็นกะเทย พ่อของเธอโกรธมาก และไม่พูดกับเธออีกเลย แต่สำหรับแม่ของ “เจเจ” นั้น ไม่ค่อยมีปัญหากับการเป็นกะเทยของ

เธอ และคิดในแง่บวกที่ว่าอย่างน้อยการมีลูกกะเทย ก็ไม่ต้องคอยเป็นห่วงกังวลว่าลูกจะไปมีเรื่องต่อยตีกับวัยรุ่นตามงานแสดงเหมือนลูกผู้ชาย อีกทั้งยังสนับสนุนให้ “เจเจ” หาผัวฝรั่งรวยๆ ด้วยซ้ำไป แม่ของเธอเคยบอกว่า “ถ้าจะมีผัวให้หาผัวฝรั่งอย่าไปเอาผัวไทย เพราะผัวไทยจน เอาผัวฝรั่งรวยๆ จะได้ช่วยปลดหนี้ให้แม่ได้”

ที่บ้านของ “เจเจ” ไม่ได้ฐานะลำบากนัก ช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนาพ่อแม่ของเธอประกอบอาชีพค้าขาย โดยจะตระเวนขายของใช้ที่เป็นพลาสติกพวกกะละมังตามตลาดนัด แต่ที่เธอออกจากบ้านมาทำงานโรงงานก็เพราะว่าการมาอยู่ในเมืองทำให้เธอมีอิสระและมีความสุขสบาย สามารถที่จะบริโภคความทันสมัยได้ เธอบอกว่ามาอยู่ที่นี่ทำให้เธอ “ได้ไปตลาด ไปเที่ยวไหนก็ได้ไป มีสิ่งที่ต้องการเยอะ เสื้อผ้า เครื่องแต่งหน้าหาได้ง่าย ที่โน่น (บ้านที่ขอนแก่น) มีแต่ไม่หลากหลาย” (สัมภาษณ์เจเจ, 5 พฤษภาคม 2555)

ดังนั้น ทันทิที่เรียนจบ “เจเจ” ก็ออกจากบ้านเพื่อหางานทำ ในช่วงแรกเธอไปอยู่กับพี่สาวซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับเธอที่จังหวัดชลบุรี และพี่สาวก็แนะนำให้สมัครเข้าทำงานโรงงาน “เจเจ” เลือกรมาทำงานโรงงานเพราะเธอไม่ชอบไปทำงานในด้านบริการ และแต่งหน้าให้คนอื่นไม่เป็น

โรงงานแรกที่ทำคือ โรงงานมิกแซส ทำหน้าที่คอยตรวจชิ้นงานท้ายไลน์ ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็น QC ทำได้ระยะหนึ่งเธอก็ย้ายไปทำที่ โรงงานเน็คโมทิว ทำในส่วนของ QC ที่เธอบอกว่าที่โรงงานนี้เธอต้อง “แอ็บๆ” นิดหน่อยเพราะที่นี่ไม่รับกะเทย ตอนนั้นเธอตัดผมสั้น และ “แอ็บแมน” จึงได้เข้าไปทำ จากนั้น ก็ย้ายมาทำอยู่ที่โรงงานเฟอร์ริส โดยเป็นคนงานของบริษัทซัคคอนแทรค ที่เฟอร์ริสเปิดกว้างรับกะเทย “เจเจ” สามารถแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์กะเทยได้เต็มที่

ส่วน “กล้วย” อายุ 21 ปี มาจากจังหวัดมุกดาหาร ทำงานที่เดียวกันและพักอยู่หอเดียวกันกับ “เจเจ” ที่บ้านของกล้วยประกอบอาชีพเกษตรกรรมปลูกยางพารา (ก่อนหน้าปลูกมันสำปะหลัง) “กล้วย” บอกว่า “อยู่บ้านสบาย แต่ไม่มีดั่งค์ใช้ อยู่ที่นี่ลำบากแต่มีดั่งค์ใช้” (สัมภาษณ์กล้วย, 18 มีนาคม 2556)

พอจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 เธอจึงออกจากบ้านมาทำงานเป็นพนักงานขายเวชสำอางอยู่บนห้างเดอะมอลล์บางกะปิ แล้วเกิดปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาทกับเพื่อนร่วมงาน

พอดีในช่วงนั้นญาติของเธอซึ่งทำงานอยู่ที่โรงงานในละแวกนี้ชวนให้ลองมาสมัครดู เธอจึงมาสมัครทำที่โรงงานแรกที่บริษัทเฟอร์ริส โดยสมัครผ่านบริษัทซับคอนแทรค

“กล้วย” เล่าให้ฟังว่า “งานขาย” เวชสำอางที่เธอเคยทำเมื่อเปรียบเทียบกับ “งานโรงงาน” แล้ว งานขายจะเจอแรงกดดันมากกว่า ทั้งในลักษณะสังคมที่ต้องแข่งกัน บริโภคของแบรนด์เนม แข่งกันสวย อีกทั้งต้องรับผิดชอบสินค้า รับผิดชอบลูกค้าเยอะกว่า “กล้วยเล่าว่า”

“เมื่อก่อนหนูใฝ่ฝันว่า (อยาก) ทำงาน (ขาย) เครื่องสำอาง แต่เข้าไปแล้ว หลายอย่างหนึ่ง หัวหน้าทางห้างกดดัน ภาระเบียดเยอะ ยอดขาย สินค้าที่เราต้องรับผิดชอบทุกตัว หายมาเราก็ต้องจ่าย มันกดดัน อีกอย่างสังคมห้าง เวลาใช้เครื่องสำอางมันต้องมีแบรนด์ มียี่ห้อ ถ้าจะมาใช้มิตทิน อะไรเงี้ย เราก็ต้องใช้ของดีออร์ (Christian Dior) อะไรอย่างเงี้ย ชิเซโด (shisedo) ก็หมดไปอย่างนั้น ดังค์ได้เยอะ ก็หมดไปกับเครื่องสำอาง... งานโรงงานถึงจะมีหัวหน้าคอยดู แต่มันก็ไม่ได้กดดันเหมือนงานอื่นๆ ที่ผ่านมานั้น ไม่ใช่งานบริการ มันเป็นหน้าที่ของเราที่เราต้องรับผิดชอบ แต่ถ้าเราทำงานอื่น อย่างงานบริการ เราต้องรับผิดชอบ รับผิดชอบลูกค้า รับผิดชอบยอดขาย รับผิดชอบสินค้าทุกอย่าง ทำไปไม่ได้เราก็โดน (ทำงาน โรงงาน) สบายใจกว่ากันเยอะ ” (สัมภาษณ์ กล้วย, 18 มีนาคม 2556)

นอกจากนี้สำหรับ “กล้วย” การออกจากบ้านมาทำงานที่อื่นยังทำให้เธอมีอิสรภาพในการใช้ชีวิตทางเพศด้วย เพราะไม่ต้องอยู่ในสายตาของพ่อแม่ และตกเป็นเป้าสายตาของชาวบ้านในหมู่บ้าน ที่คอยจับจ้องพฤติกรรมของเธอ

“อยู่บ้านก็ไม่มีที่เที่ยว ไม่มีดังค์เที่ยวด้วย ไม่มีเพื่อน แล้วเราก็เหมือนกับต้องอยู่ในสายตาพ่อแม่ตลอด ทำอะไรมาเค้าก็จะรู้ เหมือนอย่างอยู่ที่นี่ เราอยากทำอะไรที่มันผิดหน่อย อย่างน้อยเราก็สบายใจว่าเค้าไม่รู้แน่นอน...อย่างหนูนะ เอาตรงๆ เลย แบบเหมือนกับไปนอนกับผู้ชายคนอื่น ถ้าอยู่แถวบ้าน ลือกัน 3 บ้าน 8 บ้าน อยู่นี้ใครจะรู้จักเรา เพราะว่าเราเป็นกะเทย ก็ต้องเป็นที่จับจ้อง ก็คือแบบว่าจะมองด้วยสายตาไม่ดี ไม่เป็นมิตรเท่าไร ถ้าเป็นสาวประเภทสอง จะมองว่าต้องไปทำเรื่องไม่ดีอยู่ตลอด เพราะสาวประเภทสองส่วนมากเค้าจะเรื่องแยๆ กันเยอะอะค่ะ แถวบ้าน อย่างเช่น มั่วสุม เล่นยา เค้าก็เลยแบบว่าปลาตายตัวเดียว เหม็นเน่าไปทั่วคอก ” (สัมภาษณ์กล้วย, 18 มีนาคม 2556)

“เจเจ” และ “กล้วย” จึงเป็นตัวอย่างของกะเทยรุ่นใหม่ ๆ จากชนบท ที่ถึงแม้ฐานะทางเศรษฐกิจที่บ้านจะไม่ลำบากมากนัก แต่เมื่อเรียนจบระดับมัธยมพวกเขาก็เลือกที่จะย้ายถิ่นเข้ามาทำงานโรงงาน เพื่อที่จะได้ผนวกตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระแสความทันสมัย และใช้ชีวิตทางเพศแบบอิสระเสรี

น่าสังเกตว่า กะเทยรุ่นใหม่ที่อยู่ราว 20 ต้นๆ ไม่ว่าจะเป็น “เจเจ” “กล้วย” “ปิ๊ปปี้” เป็นพวกที่แทบจะไม่เคยผ่านงานในภาคการเกษตรเลย เมื่อเรียนจบพวกเขาก็สามารถมาสมัครเข้าทำงานโรงงานได้ทันที อาจเป็นเพราะพวกเขามาในช่วงที่ตลาดแรงงานในภาคตะวันออกเริ่มที่จะเปิดรับกะเทยเข้ามาแล้ว เพราะจากที่เคยคุยกับหัวหน้าคนงานก็บอกว่าโรงงานเริ่มรับกะเทยเมื่อประมาณปี 2549 - 2550 (แต่โรงงานอื่นในละแวกนั้นอาจเปิดรับก่อนหน้านี้)

กล่าวโดยสรุปคือ มีเหตุปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นเข้ามาทำงานโรงงานของกะเทยจากชนบทอีสาน แต่อย่างไรก็ดีการที่พวกเธอเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านเดิม มาสู่สังคมใหม่ คือ นิคมอุตสาหกรรม ซึ่งมีลักษณะที่เป็นสังคมเมืองสมัยใหม่และมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น จอห์น เด็มมิลิโอ (John D’Emilio) ให้ความเห็นว่าการกระจายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองได้สร้างให้วิถีคิดแบบเสรีชนและสร้างสำนึกเกี่ยวกับตัวตนของคนสมัยใหม่ที่เน้นอิสราภาพ ความทันสมัยล้วนเป็นแรงผลักดันให้กลุ่มรักเพศเดียวกัน ลุกขึ้นมาแสดงตัวตนต่อสังคมมากขึ้น (John D’Emilio 1983 อ้างใน รัชนิชา ไชยลังการ 2553: 21) ในกรณีนี้ การย้ายเข้ามาทำงานในสังคมโรงงานทำให้พวกเธอมีอิสรภาพทั้งในทางเศรษฐกิจและการใช้ชีวิตทางเพศ และแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ทางเพศมากขึ้นด้วย

2.4 เครือข่ายกับการย้ายถิ่นมาทำงานในนิคมอุตสาหกรรม

ในการเข้ามาทำงานโรงงานกะเทยจากชนบทอีสานจะใช้ “เครือข่ายทางสังคม” (Social Network) ในการพาตนเองเข้าสู่สถานประกอบการ ซึ่งเครือข่ายจะผู้ที่ให้ข้อมูลเรื่องการสมัครงาน ให้การช่วยเหลือและให้ที่พักพิงในช่วงแรกที่มาอยู่ใหม่

จะเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลทุกรายมาทำงานโรงงานในละแวกนี้โดยการชักชวนของญาติ พี่น้อง เพื่อน หรือคนรู้จักทั้งสิ้น คนงานจากชนบทอีสานที่มาก่อนจะเป็นผู้ชักชวนให้ญาติพี่น้อง คนรู้จักของตนมา

ทำงาน โดยคนงานที่มาอยู่ก่อน จะทำหน้าที่เป็นผู้คอยช่วยเหลือ แนะนำเรื่องการสมัครงาน ให้ที่พัก อาศัยแก่สมาชิกที่มาใหม่ในช่วงที่กำลังหางาน และยังมีทุนทรัพย์ที่จำกัด จนกระทั่งสมาชิกใหม่ ทำงานได้ระยะ มีรายได้เพียงพอที่จะเช่าหออยู่ลำพัง ก็อาจจะย้ายออกไปเช่าหอพักใหม่ อย่างเช่น กรณี “บัวลา” ที่มาทำงานในนิคมโดยการชักชวนของน้องสาวซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้อง กรณี “รถเมล์” ที่ลงมาพักที่บ้านของพี่ชายและพี่สะใภ้ในนิคมเพื่อหางานในช่วงระยะแรก หรือ “เจเจ” ที่มาอยู่กับพี่สาวช่วงแรกๆ จนกระทั่งได้งานแล้ว มีรายได้อยู่ตัวแล้วก็จะแยกห้องออกไป

นอกจากนี้ บางครั้งเครือข่ายยังทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสารเรื่องการสมัครงาน ซึ่งโดยทั่วไปการสมัคร เข้าทำงานโรงงานจะมี 2 วิธี คือ สมัครตรงกับโรงงาน และ สมัครผ่านบริษัทซับคอนแทรค ขึ้นอยู่กับว่าโรงงานนั้นใช้วิธีการสรรหาว่าจ้างคนงานแบบไหน ในกรณีโรงงานที่รับสมัครตรง ช่องทางการประชาสัมพันธ์อันหนึ่งที่แทบทุกโรงงานใช้คือ ฝากบอกคนในโรงงานให้ไปชวนญาติมา สมัครงาน คนงานก็จะชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนของตนมาสมัคร หรืออีกวิธีคือสมัครผ่านบริษัท จัดหางาน (ซับคอนแทรค) ซึ่งจะมี contact กับโรงงานต่างๆ แต่ไม่ว่าจะสมัครโดยวิธีการใด การมี เครือข่ายถือว่าได้เปรียบ เช่นว่า การมีเครือข่ายทำให้คนงานสามารถประเมินสถานการณ์ได้ว่า โรงงานนี้น่าทำงานหรือไม่ รายได้ สวัสดิการ โอที สภาพแวดล้อมในการทำงานเป็นอย่างไร งาน หนัก-เบามากน้อยเพียงไร ควรจะสมัครเข้าไปทำงานในโรงงานนี้หรือไม่ ครั้งหนึ่งผู้เขียนเคยคุยกับ “บัวลา” และแนะนำให้เธอลองไปสมัครโรงงานที่เพื่อนของผู้เขียนทำงานอยู่ “บัวลา” บอกว่า “เค้า บอกว่างานหนักไม่ใช่เธอ เห็นน้องเค้าบอกเพราะเค้าเคยไปทำที่นั่น ...แล้วแฟนเค้าทำอยู่นั่น ทำได้ 3-4 เดือนมั้ง” (สัมภาษณ์บัวลา, 5 ธันวาคม 2554) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีการใช้ข้อมูลจากเครือข่าย เพื่อประเมินและตัดสินใจ

นอกจากนี้ เชื่อว่าทุกโรงงานจะรับกะเทยเข้าทำงานทั้งหมด ดังนั้น เพื่อลดความเสี่ยงที่จะไปเสียเที่ยว เครือข่ายจะช่วยให้ข้อมูลได้ว่าโรงงานไหนรับกะเทย ถ้ากะเทยไปสมัครแล้วจะได้เข้าทำงานหรือไม่ กะเทยจะมีเครือข่ายญาติและเพื่อนที่ช่วยให้รู้ว่าโรงงานไหนรับกะเทยบ้าง “ปิ๊ป๊” และ “กล้วย” บอกกับผู้เขียนว่า...

“เราก็ลองถาม (เพื่อน) ว่าโรงงานนี้โอเคมั๊ย ก็จะมีเพื่อนกะเทยที่เคยทำมาก่อนคอยบอกอย่างที่มา (ที่ โรงงาน) เฟิร์ชชิส ก็รู้จากเพื่อนผู้หญิงว่าเค้ารับกะเทยหรือเปล่า” (สัมภาษณ์ปิ๊ป๊, 1 กรกฎาคม 2555)

“ส่วนมากต้องดูก่อนว่าที่นี้รับหรือไม่รับ รู้จากเพื่อนที่เป็นกะเทยด้วยกัน ถามไปเรื่อยๆ มั่นใจว่าที่ ไหนรับค่อยไปสมัคร ที่ไหนไม่รับก็ไม่ไป เพราะ ไปก็ไม่ได้ ส่วนมากจะมีข้อมูลมาก่อนว่าที่ไหนรับ

บ้าง ไม่รับบ้าง บางทีก็ถามจากเพื่อนผู้หญิงว่าโรงงานนี้รับกะเทยมั้ยอะไรเงี้ย” (สัมภาษณ์กล้วย, 18 มีนาคม 2556)

ในบางกรณีที่คนหนึ่งลาออกไปทำงานที่อื่นแล้วพบว่าโรงงานใหม่สภาพแวดล้อมในการทำงานดี ค่าตอบแทนดีกว่าที่เดิมก็จะมีการชักชวนเพื่อนที่อยู่โรงงานเดิมด้วยกันไปทำที่ใหม่ หากมีตำแหน่งว่าง เหมือนดังกรณีล่าสุดที่ “กล้วย” ลาออกจากโรงงานเฟอร์ริสไปอยู่โรงงานประกอบรถยนต์แห่งหนึ่งในละแวกนั้น เมื่อมีตำแหน่งว่างเธอก็โทรชวน “เจเจ” ให้มาสมัคร และในที่สุด “เจเจ” ก็ได้มาทำงานที่ใหม่ด้วยกันกับ “กล้วย”

อีกทางเลือกหนึ่งที่พวกเธอทำกันก็คือ การไปหว่านใบสมัครไว้กับบริษัทซับคอนแทรค ให้บริษัทซับคอนแทรคเป็นคนพาพวกเธอเข้าทำงาน เนื่องจากบริษัทซับคอนแทรคจะมี contact กับหลายโรงงานในนิคมและจะรู้ว่าโรงงานไหนบ้างที่รับกะเทย วิธีนี้ก็ทำให้พวกเธอไม่ต้องไปคาดเดาว่าโรงงานไหนจะรับหรือไม่รับกะเทย ลดความเสี่ยงที่จะเสียเวลาไปสมัครโรงงานที่ไม่รับกะเทย แต่ก็มีข้อเสียตรงที่พวกเธออาจจะถูกขูดรีดมากกว่า ได้ค่าตอบแทนน้อยกว่าและความมั่นคงน้อยกว่าการเป็นพนักงานของโรงงานโดยตรง ทั้งนี้ ในการสมัครกะเทยจะแสดงอัตลักษณ์กะเทยให้เจ้าหน้าที่เห็นชัดเจน โดยพวกเธอจะถ่ายรูปสมัครงานทั้งที่ผอมยาว แต่งหญิง และไปสมัครงานในสภาพนั้นเพื่อว่าเจ้าหน้าที่ของบริษัทซับจะได้เห็นชัดเจนว่าพวกเธอเป็นกะเทยจะได้จัดส่งพวกเธอไปโรงงานที่รับกะเทยหรือหากโรงงานไหนไม่รับกะเทยก็จะได้ไม่ต้องเรียกพวกเธอไปสัมภาษณ์ให้เสียเวลา “ปีโป้” บอกว่า

“(เวลาไปสมัครงาน) เราก็กถ่ายรูปปัจจุบัน ที่ผอมยาวไป ถ่ายแสดงตัวไปเลยว่าเป็นกะเทย ถ้าไม่รับก็ไม่ต้องโทรมาเสียเวลา” (สัมภาษณ์ปีโป้, 23 ตุลาคม 2555)

นอกจากนี้ ญาติ พี่น้อง และเพื่อนในฐานะที่เป็นเครือข่ายก็ยังมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันในหลายๆ เรื่องนอกเหนือจากจะเป็นที่พึ่งในระยะแรกของการมาทำงานแล้ว อย่างเช่น “บัวลา” มักจะอาศัยกลับบ้านที่อุบลราชธานี กับน้องสาวซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องของเธอ เนื่องจากน้องสาวและสามีมีรถกระบะ โดย “บัวลา” จะช่วยออกค่าน้ำมันประมาณ 500-1,000 บาท และจากกลับมาหอพักก็จะอาศัยนำข้าวที่ปลูกเองที่บ้านใส่หลังรถกระบะนำมาหุงกินเองที่หอพัก ซึ่งที่หอของ “บัวลา” จะมีอุปกรณ์สำหรับทำอาหารอีสานพื้นฐานอย่างเช่น กระต๊อบข้าวเหนียว อุปกรณ์สำหรับนึ่งข้าวเหนียว ครกสำหรับตำส้มตำ ฯลฯ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเครือข่ายมีความสำคัญมากในบริบทที่คนงานอพยพจากชนบทอีสานมาอยู่ต่างที่ต่างถิ่น คนงานจะพยายามรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือข่ายเดิมไว้ หลายครั้งที่ผู้เขียนไปเยี่ยมหา “บัวลา” ที่หอ จะเห็น “บัวลา” พร้อมด้วย “แคร์” น้องสาวแท้ๆ ของเธออยู่กับ น้องสาว (เป็นลูกพี่ลูกน้อง) กับสามีของเธอ มักจะออกเงินกันทำอาหารมานั่งกินด้วยกัน เช่น ส้มตำ ขนมน้ำยา ในขณะที่รักษาเครือข่ายความสัมพันธ์เดิม ก็จะมีการสร้างเครือข่ายใหม่ขึ้นมาด้วย

“ไปไป” พูดถึงชีวิตที่ค่อนข้างจะไร้ญาติขาดมิตรของการมาอยู่ที่นี่ว่า “อยู่บ้านมีแม่ มีญาติ มีไรอยู่ แต่มาอยู่ที่นี่แทบจะไม่มีใครเลย” (สัมภาษณ์ไปไป, 1 กรกฎาคม 2555)

บ่อยครั้งที่ผู้เขียนได้ยินคนงานบ่นเบื้อ เบื้อน้อย คิดถึงบ้าน อยากกลับบ้าน การอพยพย้ายถิ่นจากชนบทอีสานมาทำงานอยู่ในสังคมนิคมอุตสาหกรรม ทำให้พวกเขาลุดออกมาจากความสัมพันธ์กับครอบครัว เครือญาติ และชุมชนเดิมมาอยู่ต่างที่ต่างถิ่นในสังคมแห่งใหม่ พวกเขาจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ขึ้นมาทดแทนอย่างน้อยก็เป็นที่พึ่งทางใจในยามเหงา ท้อ เบื่อหน่าย เช่น การรวมกลุ่มเพื่อนที่ทำงานอยู่โรงงานเดียวกัน เพื่อนที่มาจากจังหวัดเดียวกัน หรือกลุ่มเพื่อนกะเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงนอกเวลางาน คนงานจะมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรม

ในช่วงวันหยุดยาว “ไปไป” พร้อมด้วยเพื่อนที่ทำงานอยู่โรงงานเดียวกัน นัดรวมตัวกันไปทำบุญถวายสังฆทานที่วัดหลวงพ่อโสธร โดยใช้รถตู้ของสามีของ “พร” ซึ่งเป็นเพื่อนคนงานในโรงงานเฟอร์ชิส โดยเก็บเงินคนละ 200-300 บาท เพื่อเป็นค่าน้ำมันรถและจ่ายเป็นค่าเช่า ไปกันเต็มคันรถ โดยที่นอกจากจะเป็นการไปทำบุญแล้วคนงานยังแวะเที่ยวตามสถานที่ต่างๆ ด้วย หรืออย่างวันหยุดสุดสัปดาห์ บางครั้งคนงานจะรวมตัวกันแล้วไปเที่ยวทะเลในจังหวัดระยองบ้าง ในพัทยาบ้าง โดยจะนั่งรถกระบะของเพื่อนคนงานไปด้วยกันหลายๆ คน

แต่อย่างไรก็ดี บางครั้งเครือข่าย โดยเฉพาะผู้ที่เป็ญาติ พี่น้อง อาจไม่ได้มีเฉพาะในแง่ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเท่านั้น แต่บางครั้งก็ได้ “เป็นหูเป็นตา” คอยควบคุมพฤติกรรม และคอยส่งข่าวบอกกับทางบ้านเมื่อเห็นว่าพวกเขามีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมที่ “นอกกฎนอกทาง” ด้วยเหมือนกัน อย่างกรณีของ “เจเจ” ที่แรกๆ พักอาศัยอยู่กับพี่สาว และในเย็นวันหนึ่งที่เธอและแฟนหนุ่ม “ออกโอ” (ไม่ได้ทำโอที) มาด้วยกัน และได้ซื้อเบียร์มากินที่ห้องของพี่สาว จนนำไปสู่การมีเพศสัมพันธ์กัน เมื่อพี่สาวของเธอรู้เรื่อง ก็ได้โทรบอกกับทางบ้านจนในวันรุ่งขึ้นพ่อของ “เจเจ” ก็โทรมาไวยายคุ่ว่ากล่าวและขู่ว่าจะมารับตัวเธอกลับไปอยู่บ้าน เป็นต้น

2.5 สรุป

การพัฒนาในครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกำลังแรงงานในประเทศไทย แรงงานในภาคเกษตรกรรมในชนบทอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการในเมืองเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันกว่า 1 ใน 3 ของประชากรในประเทศไทยที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ในบทนี้เสนอว่าการพัฒนาที่เข้าไปยังชนบทอีสานมิได้สร้างความเปลี่ยนแปลงเฉพาะในเชิงวัตถุเพียงเท่านั้น แต่ได้ไปเปลี่ยนความคิด โลกทัศน์และได้สร้างจินตนาการใหม่เกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจของคนชนบท การอพยพเข้าไปทำงานหาเงินในเมืองสะท้อนให้เห็นถึง การนิยามใหม่เกี่ยวกับ “สิ่งที่จำเป็นพื้นฐานในการยังชีพ” (Basic Subsistence Needs) และความคิดความเข้าใจถึงคุณภาพชีวิตที่พึงปรารถนาของคนในชุมชน (Mills 1999a: 72)

จากประสบการณ์การย้ายถิ่นของกะเทยจากชนบทอีสานที่สะท้อนผ่านคำบอกเล่าแสดงให้เห็นถึงเหตุผลที่หลากหลายทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ร้อยรัดเกี่ยวโยงกันกลายเป็นแรงผลักดันให้พวกเธอเคลื่อนย้ายจากหมู่บ้านในชนบทอีสานเข้าสู่สังคมนิคมอุตสาหกรรม ในส่วนต่อไป จะกล่าวถึงบริบทของพื้นที่ที่มีส่วนเอื้อต่อการเข้าสู่การทำงาน โรงงานของกะเทยจากชนบทอีสาน ซึ่งความน่าสนใจของพื้นที่แห่งนี้ก็คือ เป็นพื้นที่ซึ่งโรงงานจำนวนหลายแห่งในนิคมเปิดให้ความหลากหลายทางเพศปรากฏขึ้นได้ อัตลักษณ์กะเทยซึ่งมักถูกกีดกันจากพื้นที่บางแห่งในสังคมรักต่างเพศ แต่ในพื้นที่โรงงานหลายแห่งในนิคมแห่งนี้ ความเป็นเพศดังกล่าวกลับสามารถแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ได้อย่างชัดเจน และสะท้อนให้เห็นว่าพวกเธอเริ่มมีที่ทางมากขึ้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved